پۆل شائۆل: پووچتر لە دووبارەکردنەوەی ئەوانی دی؛ دووبارەکردنەوەی خودە … وەرگێڕان/ ئەمین بۆتانی

پۆل شائۆل هەر لەگەڵ بەدیارکەوتن و ناسینی وەك شاعیرێك لەسەرەتای هەفتاکانی سەتەی رابردووەوە، بەوە ناسراوە کە هەمیشە گێڕمەزی ناوەتەوە و بەردەوام بۆتە مایەی وروژاندنی کێشمەکێش. هەمیشە ئەوەی رەتکردۆتەوە بچێتە پاڵ ئەوانی دی و مەرایی بۆ رەخنە بکا.. ئەو تا بڵێی لاسارە و خۆی رادەستی پێوەرە حازربەدەستەکان و فریوی سەرسامبوون ناکات، بۆیە ئەزموونەکەی ئەو بریتیە لە پێشنیارگەلێکی نوێ بۆ چامەی شیعریی سەردەم و بۆ خودی شێوازی نووسین.

پۆل بەوە تۆمەتبار کرا کە چامەی نەریتیی لە بنج و بنەوانەوە هەڵتەکاندووە، هەروەها زمانیشی تێکوپێکداوە، بەڵام ئەو مکوڕە لەسەر تەفروتوناکردنی خود؛ بەواتای تێپەڕاندنی بەردەوامی خود و هەمیشە ئەزموونکردن، ئەزموونکردنێکی بەردەوام بەمەبەستی گەڕان بەدوای پەنهاندا، یان لەپێناو پەیبردن بەو ئازادیەی کە سنوورەکانی رەخنە رایناگرن، لەبەر ئەوەی رەخنە رەهایە و شیعریش رێژەیی، بۆیە بە بۆچوونی ئەو ئەم دووانە بەیەکناگەن.
پەیڤین لەگەڵ هەڵبەستڤان پۆل شائۆل پرسیاری زۆر هەڵدەگرێ و نیشانگەلێکی زۆری پرسیار بە هەڵواسراوی دەمێننەوە؛ بە هیوای ئەوەی دەرفەتیان هەبێ لە پەیڤینەکانی داهاتوودا بخرێنە روو، چونکە پەیڤین و دیالۆگ تامەزرۆی یەقین نیە بەقەد ئەوەی یارمەتیدەرە بۆ خستنەڕووی پرسیاری نوێ.

من خۆم پێشکێش ناکەم؛ ئەوە خوێنەرەکانن پێناسەم دەکەن، کار و بەرهەمەکانم ناوونیشانی منن، لەبەر ئەوەی من ئەوە پتر لە سی ساڵە شیعر دەنووسم، ئەوەی دەشمخوێنێتەوە بۆی هەیە باش و خراپم لەبارەوە بڵێ.. ئەوە هەر زۆر ئاساییە، لەبەر ئەوەی مرۆڤ خۆی وەك پێشنیارێك وایە بۆ جیهان، نووسینیش پێشنیاری مرۆڤە بۆ ئەوانی دی کە دەتوانن رەتی بکەنەوە یان قبووڵی بکەن، ئەوەی پەیوەندی بە منیشەوە هەیە؛ خەڵکانێك هەن حەزیان لە شیعرەکانم نیە…هەندێکیش بە تامەزرۆییەوە ئارەزووی دەکەن.

لە بنەڕەتدا شاعیر وەك سەركردە و حزب نیە لە جیهانی سێیەم؛ تاوەكو خەڵك لە دەوری كۆبێتەوە و هەوڵ بدا كۆدەنگییەك بۆ خودی خۆی بەدەستبێنێ، شیعر و چامە و تابلۆ؛ یان هەر ژانرێكی دیكەی هونەریی خەڵك دابەش دەكا و مەوبەست لێی كۆدەنگیی نیە، بۆیە هەر شاعیر و هونەرمەندێك هەوڵ بۆ كۆدەنگی بدا؛ گومانم لە شاعیرێتی و داهێنانەكەیەتی.

كە جیهان دابەش بكەی؛ واتە شتێكی نوێ پێشكێش بكەی خەڵك لەسەری جیاواز بن، خەڵكانێك هەن بەرگەی سەرچڵی و ریسكی نوێ ناگرن… خەڵكانیش هەن بە ڕێزەوە لەو ئەزموونە نوێیەی ئێمە دەڕوانن، بۆ نموونە هەندێ كەس هەن پرسیار دەكەن: بۆچی پۆل شائۆل بەردەوام خۆی هەڵدەوەشێنێتەوە؟ دیارە كە هەر نووسەرێك لەوەی دی جیاوازە. من ئەو پرسیارە گرنگە زۆر دەمتەزێنێ، بەڵام لەهەمان كاتدا وام لێ دەكا پێوەست بم بەوەی كە هەر ئەزموونێكی نوێ لەلای شاعیر پێویستە ڕێخۆشكەر بێ بۆ هاتنەئارای ئەزموونی نوێتر، لەبەر ئەوەی گرفتی شیعری عەرەبی ئەوەیە كە هەندێ شاعیر شێوازی نوێی نووسینیان دۆزییەوە… دواتر بە درێژایی تەمەنیان لاسایی خۆیان كردەوە، كە سەرەنجام ئەزموونەكەیان وەك گۆماوی لێهات و تووشی دەبەنگی و دووبارەبوونەوە و مردن هاتن.
لەگەڵ من وەبیر خۆتی بێنەوە؛ كە گشت ئەزموونە سەرەتاكانی شاعیران هەمیشە باشتر بووە لە دوا ئەزموونەكانیان، چونكە دەستیان لە نوێكردنەوە و ئەزموونكردن هەڵگرت، چونكە ئەوان هەستی ڕەخنەگرانەیان بەسەر خودی خۆیان لەدەستدا، چونكە ئەوان لەناو خۆیاندا گریمانەی پێغەمبەرانەیان تاودا… بۆیە هەر شتێك ئەوان بینووسن؛ بوو بە بتی پیرۆزكراو، بێگومان ئەوەش مەرگی شاعیرە، لەبەر ئەوەی هەر شاعیرێك ئەگەر ڕۆژانە خۆی تەفروتونا نەكات… هەڵبەت بە مانا ئەرێنیەكەی، بە مانا هەڵوەشانگەراكەی، بەو مانایەی بەخۆی بڵێ: ئەم ئەزموونە بەكۆتا هات و لەسەرم پێویستە ئەزموونێكی نوێ بەرپا بكەم.. ئەگینا ئەو شاعیرە وەك مردوو وایە.
هەر بەوە بزانە كە كاروانی شاعیرە مردووەكان بەردەوام قەرەباڵغ تر دەبێ، چونكە لەسەر خوانی فێستیڤاڵە شیعریەكان دەلەوەڕێن، ئەو فێستیڤاڵانەی خەریكە شیعریش پیس دەكەن، ئێستا ژمارەی شاعیری فێستیڤاڵەكان كڵاشە دەكا، وەك بڕێی حورمەت و ڕێزمەندیی شیعر لە فێستیڤاڵەكانە نەك لەناو پەرتووك.

من چل ساڵ ڕەتم كردەوە بچمە سەر سەكۆ و شیعر بخوێنمەوە، هەندێ لە هاوڕێیانم بە گلەییەوە پێیان گوتم كە ئەوە كاریگەری لەسەر

ناوبانگ و ئامادەگی میدیاییم دەبۆ، بەڵام من پێمگوتن: بۆ من باشترە میدیاکان بدۆڕێنم نەك شیعر، لە دوایدا هەردووکیانم قازانج کرد، راستە من دوای چل ساڵ بەشداریم لە کۆڕێکی شیعریدا کرد لە پاریس و دانەیەکی دیش لە لەندەن، بەڵام من حەزم لە فێستیڤاڵە شیعریەکان نیە… زەوق و ئارەزووم ئاوایە… بەم شێوەیەش خۆم دەناسێنم، ئەوانی دیکەش بۆیان هەیە دیدی جیاوازیان هەبێ.

ئەوە ئەزموونێکە ساڵی 1977 بەکۆتا هات، بەڵام ئەزموونێکە کاریگەری بەسەر شیعری عەرەبییەوە هەبوو، بەر لەوە شیعری عەرەبی شیعرێکی زاوزێگەر، رۆمانتیکی، سوریالی، دوور و درێژی توولانی بێزارکەر بوو….هتد، ئەوەبوو چامەی چڕوپڕم داهێنا، چامەی کورتبڕ و تژی هێما و گرێق، رووبەری سپیشم کردە بەشێك لە سینۆگرافیا وەك شانۆ، کردمە بەشێکی تەواوکەری پەیڤ، پڕاوپڕ لە هێما و ئاماژە، کە ئەمەیان ئەزموونی هەرە سەختی من بوو لە دووتوێی هەردوو دیوانی (روخسارێك دەکەوێ و ناگات) و (با-ی ڤالا) پێشکێشم کرد، دواتر چامەی دوو رستە و سێ رستەییم هێنیەوە، بەڵام ئەو ئەزموونە شیعرییە قورس بوو، چونکە فۆرم بە تەنیا بەس نیە… پەرشبوونی رووبەری سپی لە نێوان رستە و وشەکانی چامە بە تەنیا کەڵکی نیە، یاریە زمانەوانیەکە گرنگە؛ کە یاریەکی سەخت و وردە لە هەمان کاتدا، چونکە چامەی درێژ دەشێ بەرگەی لاوازی بگرێ وەك رووبار، بەڵام ئەو چامە بچووکە یەك رستە و دوو رستەییانە وەك پەپوولە وان، بە شنە بایەك دەکەونە خوارەوە، بە تەنیا پیتێکی زبر کە لە شوێنی شیاوی خۆیدا نەبێ؛ هەموو ریتمەکە ئاڵۆز دەکا.
لەگەڵ ئەوەشدا، من دەڵێم ئەو ئەزموونە بە کۆتاهات، لەدوای با-ی ڤالا دەبوایە ئەزموونەکە فرەوان بکەم، دەبوایە لە تەفروتوناکردنی بونیادی زهنیەت (مێنتالیتی) و زمانەوانی و لۆژیکی شیعر بپەڕمەوە بەرەو ئەزموونێکی نوێتر و تەواو جیاواز، بەرەو ئەزموونێکی هاودژ بە ئەزموونی پێشووم کە لە هەردوو دیوانی (مردنێك بۆ یادگاری) و (لاپەڕەکانی ونبووەکە)دا بەرجەستەیە.

لەمەشیاندا دیسان ترسم لە دووبارەبوونەوە هەبوو، بۆیە روومکردە زمانی کەلەپوور، من وەك ئەوانی دی نەهاتم بەردێکی دێرین بێنم و بیخەمە نێو دیوارێکی نوێوە، نا، نا، من رستەم هەڵبژارد، هەمان چامەم هەڵبژارد و کارم لەسەر کرد (وەك مانگێکی درێژی عەشق) کە خەتەرناکترین پەرتووکە نووسێبتم و خەڵکی بەگشتی و ئەشراف و محافزکارانیش خۆشیان ویستبێ، لەبەر ئەوەی لەو پەرتووکەمدا گەڕانەوە هەبووە بۆ زمان و دەستەواژە کەلەپووریەکان، من لەو

دیوانەمەوە (وەك مانگێكی درێژی عەشق) بەرەو پەرتووكی (نەمانی دۆخەكان) رۆیشتم وەك دەقێكی كراوە، هەندێ توخمی شانۆییم وەك هەوێن تێكەڵ كرد، ئەو ئەزموونە قورس و هەڵچووكێنەرە، بەڵام من هەمیشە بەدوای نوێكردنەوەدا گەڕاوم.. بۆیە ئەوە دوو ساڵە هیچم نەنووسیوە.

شیعر هونەرێكی سەختە، هونەری چامەی كەڵەگەت، من هێشتا لەسەر ئەو بۆچوونەم، تاوەكو ئاسەواری چامەیەكی پێشتری خۆم بسڕمەوە، ناچارم پەلاماری شانۆ بدەم… یان كار لەسەر زمان بكەم، خەریكی هزر و سیاسەت بم، تاوەكو لە ئاسەواری ئەزموونێك بەتاڵ ببمەوە؛ دەمەوێ بەدوای ئەزموونێكی نوێدا بگەڕێم، ئەزموونێك لە ژیان و ئێشوئازار… لە عەشق و مەرگ، لە خوێندنەوەی شیعر و وێژە، تۆ هەمیشە پێویستت بە نوێكردنەوەی كەرەستەكانتە، لەسەرت پێویستە هەڵیانگریتەوە و كۆنترۆڵیان بكەی… بەڵام شاعیرێك بێت و هیچ كەرەستەیەكی پێ نەبێت بۆ كردەی رەنگجۆری، بێگومان ئەوە شاعیرێكە كەوتۆتە تەڵەی خودی خۆیەوە، لە نموونەی زۆرێك لەو شاعیرانەی من و تۆش دەیانناسین و پێویست ناكا ناویان بێنین.

بڕوام پێ بكە، من ئێستا حەز لە پەیڤی رووخان و هەڵتەكاندنی زمان ناكەم، ئەوە دروشمی سوریالی و داداییەكان بوو كە گۆڤاری شیعر و خاوەنەكانی نوێخازی و ئەدۆنیس پەیڕەویان كرد… كە من بەلامەوە وەهمە، بۆیە لە جیاتی ئەوە؛ من پێشنیاری تەفروتوناكردنی خودم كرد. لە راستیدا شیعر فێڵبازییە، جارانیش گوتراوە كە جوانترین شیعر درۆزنانەترینیەتی؛ بەڵام نەك بەمانا ئەتیكیەكەی، بەڵكو بە مانا خەیاڵكاریەكەی، بەواتای هاونزیكی مژارەكە بە شێوەیەكی ناڕاستەوخۆ، سەبارەت بە كەلەپوورەوەش؛ من نەمویستووە؛ نە كەلەپوور تەفروتونا بكەم و نە زیندوویشی بكەمەوە، بەڵام ئەوەی پێویستە بكرێ دەبێ زمان بەر ختووكە و نەقیزە بدرێ، لەبەر ئەوەی شیعر خۆی نەقیزەدانی سەرتاپای زمانە بە كەلەپوور و سەردەمەكەیەوە، هەڵبەت نەقیزەدان بەمانای ئەزموونگەری، منیش لە ئەزموونكردندا دەژیم.
ئێستا من لە (نەمانی دۆخەكان) شانۆم ئاوێتەی شیعر كردووە، وەك تۆش دەزانی؛ بایەخپێدانی من بە شانۆ هاوتەریبە بە شیعر و هزر و زمان…. هتد. لە كۆتاییشدا ئەگەر من بمەوێ چامەیەكی شیعری بۆ ئەوە بنووسم تەنیا خۆشەویستی خۆم بدركێنم و عەشقی خۆم بۆ سێكس دەربڕم یان خۆم لەقەرەی سیاسەت بدەم؛ ئەوە من دەتوانم ئەوانە بكەم لە رێگای نووسینی وتارێكەوە (ئێ خۆ من رۆژنامەڤانم)؛ یان

دەتوانم لە لێکۆڵینەوەیەکدا بیکەم یان لە...، بەڵام شیعر کاتێ دەینووسی؛ پێویستە شتێکی نوێ بخاتە سەر ئەوەی کە هەتە؛ یان سەر بەرهەمی داهێنراوی ئەوانی دی. دووبارەکردنەوەی ئەوانی دی شتێکی پووچە و لەوەش پووچتر دووبارەکردنەوەی خودە.

من نموونەیەکی پێشوەختەم نیە، نموونەکەی من لەبەر دەممە، بۆیە دەبینی کە گشت تیووریەکانی شیعر پووچ و بێمانان، تۆ یەکەمجار چامەیەك دەهۆنیەوە و دواتر تیووریزە بۆ شیعر دەکەی، یان دەخوێنیەوە بۆ ئەوەی بزانی چۆن شیعرت نووسیوە، هەموو سنوورەکانی شیعر لە دوای دەقەوە دێن نەك بەر لە دەق، کە دەکەوێتە پێگەی ناکۆتاوە.
هەموو تیووریەکانی شیعر هاتن و ڕۆیشتن و شیعر هەر مایەوە، کەس ناتوانێ شیعر بەدەستەوە بگرێ و هەڵگرێتەوە، گشت قوتابخانە شیعریەکان قوتابخانەی بۆنە و هەڵکەوتەکانن؛ لە ساتەوەختێکی مێژوویدا دێن و دەڕۆن، بەڵام دەق دەمێنێتەوە، ئەو قوتابخانانە وەك راستە وان؛ فەزا و بۆشاییان پێ دەپێوین، رەخنە هەمیشە رەها و شیعریش ڕێژەییە؛ بۆیە هەرگیز بەیەکناگەن.

پێشەنگەکان نەمان و کۆتاییان هات، یان زۆربەیان وەك شیعر و هزر کۆتاییان هات، هەموو بیروبۆچوونەکانیان سەبارەت بە نوێخوازییەوە هەر لە بنەڕەتدا لاواز و پەڕپووت بوو، لەبەر ئەوەی بۆچوونەکانیان پەیوەندیان بە دەقەوە نەبوو، بەڵکو وابەستەی هەندێ زانیاری بوون لەبارەی رەخنەی ڕۆژئاوایی؛ یان رەخنەیی کۆن و کلاسیك، یان رەخنەی کەلەپووری، بۆ نموونە ئەوان کاتێك لەبارەی پەخشانە شیعرەوە شتیان دەنووسی؛ ئێمە لێرە جارێ پەخشانە شیعرمان هەر نەبوو، ئەوان پشتیان بە سۆزان برنارەوە بەستبوو کە بەرهەمەکانی لەبارەی پەخشانە شیعری فەرەنسی بوو، سۆزان برنار لە بۆدلێرەوە شتی وەردەگرت و هەتا ساڵی 1960 لێکۆڵینەوەی لەسەر گشت تێکستە فەرەنسیەکانی ئەو قۆناغە کرد و یاسا و ڕێساکانیشی هەڵێنجا.
کەچی ئێمە هاتینە سەر حازرەکی و کارەنجام و هەڵێنجراوەکانی سۆزان برنارمان لەبارەی دەقە شیعریەکانی فەرەنساوە برد و بەسەر شیعری عەرەبیمان پراکتیك و پیادە کرد، هەڵبەت بەر لەوەی دەقی رەسەن و خۆماڵی خۆمانمان هەبێ لەو کایەوە. دەرەنجامیش ژمارەیەك تێز و تیووریزەمان بۆ زیاد بوو لەبارەی پەخشانە شیعری عەرەبییەوە کە لە بنەڕەتدا بوونی نەبوو.

من یەکەمین لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی خۆمم لەبارەی پەخشانە شیعر وەك تێزێکی زانکۆیی لە ساڵی 1971دا پێشکێش کرد کە بابەتێکی نوێ و

پێشەنگ بوو لە بوارەکەی خۆیدا، بۆنە پێشچاوی خۆت زانکۆی بەیرووت دەبێ ئەوسا چەند پێشکەوتوو و گرنگ بووبێت لە رووی ئەکادیمییەوە هەتاوەکو نامەیەك وەرگرێ لەبارەی پەخشانە شیعر؛ کە زانکۆ عەرەبیەکان هەر دانیان پێدا نەدەنا.
گرنگ ئەوەیە ئێستا بەرهەمەکەی سۆزان برنار لە فەرنسا کاریگەری نەماوە و ئکسپایەر بووە، لەبەر ئەوەی شیعری فەرەنسی (خۆت دەزانی من شارەزای شیعری فەرەنسیم) هەر لە شێستەکانی سەتەی رابردووەوە گۆڕاوە بە ئێستاشەوە، ئەو رێسایانەشی سۆزان برنار هەڵێنجای؛ ئێستا نە بەکەڵکی شیعری فەرەنسی و نە بەکەڵکی شیعری عەرەبییش دێ، بەڵام رەخنەگرەکانمان هێشتا لە تیووریزە شیعرییەکانی خۆیان پشتی پێ دەبەستن.
من لە کۆنگرەی شیعر لە قاهیرە لەبارەی پەخشانە شیعرەوە نووسیم و رەخنەم گرت و وەڵامی سۆزان برناریشم دایەوە لەبارەی شیعری فەرنسی و عەرەبی، بەڵام شاعیران و رەخنەگرانمان ناخوێننەوە و ئاگایان لە پێشهاتەکان نیە… زۆربەیان لەسەر شکۆی جارانی خۆیان وەنەوز دەدەن، بۆ خۆیان لای پۆل ڤالێری و ئاندرێ بریتۆن راکشاون، راستە ئەوانە مەزن و بلیمەت بوون؛ بەڵام کاتیان پێهات.

چامەی شیعری و شانۆ؛ دوو هونەرن بەیەك ناگەن، پەیوەندییان بەیەکەوە نیە، هەر هونەرێك لەوانە بونیاد و جەستەی تایبەت بەخۆیان هەیە، هەر یەك لەوانە کەرەستە و پێڕەوی خۆیانیان هەیە، کاتێك ئێمە چامەیەك دەنووسین پێویستە بزانین کە ئێمە جەستەیەك بەیەکەوە دەلکێنین و ناکرێ بە شتێکی دیکەوە ناوبنرێ، ئێمە چامەیەکی شیعری ددەنووسین نەك راپۆرتێکی سیاسی یاخود وتارێك، چونکە هونەری وتاربێژی و هونەری وتارنووسینیش هەیە، بەڵام چامە هەڵکەنراو و داهێنراوێکی شیعرییە، کاتێکیش شانۆ دەچێتە نێو ئەو چامەیەوە؛ ئەوە دەبێ بگۆڕێ بۆ جەستەی چامە تاوەکو ببێتە چامەی شیعری. ئەگەر گۆڕانەوەیشی هاتە سەر، ئەوە دەبێ گۆڕانەوەکە بۆ زمانی چامە بگۆڕێ، ئەگەر ئەو گۆڕانەش رووینەدا؛ ئەوسا وادیارە کەموکوڕییەك لە کرۆکی خودی نووسیندا هەیە.
هەمان شت بۆ شانۆش دەگونجێ، لەبەر ئەوەی شانۆ بونیادێکی سەربەخۆی هەیە و جیاوازە لە رۆمان و رەنگ و سینەما، تۆ دەتوانی شیعر و گۆرانی و سینەما بخەیتە نێو شانۆوە، بەڵام بەو مەرجەی ئەو ژانرانە ببنە توخمی شانۆیی، خۆ ئەگەر وەك لەشی سەربەخۆ مانەوە؛ ئەوە بێگومان کێشەی ئاوێتەنەبوون و لەبەریەکهەڵوەشانەوەیەك لە بونیادا هەیە.

کاتێك تۆلستۆی (جەنگ و ئاشتی) نووسی؛ بیست لاپەڕەی جوانترین شیعری هەیە، بەڵام ئەو شیعرەیە خزمەت بەخۆی ناکات وەك شیعر؛ بەڵکو لەخزمەت بونیادی ڕۆمانەکەدایە، بۆیە زۆر ئەستەمە یەکێکمان بتوانێ ئەو هەردوو هونەرە بنووسێ، ئەوە کارێکە هەرگیز ئاسان نیە. منیش لە میانی ئەو ڕۆشنبیریە یەکجار فرەوانەی هەمە لەبارەی شانۆوە؛ لەگەڵ ئەو ئەزموونەی نووسین و دید و روئیایەم بۆ نمایشەکان، شتێکم لەلا گەڵاڵە بووە بتوانم سنووری نێوان ئەو دوو هونەرە بناسم و لەیەکتریان جیابکەمەوە، و ئەگەر بەناویەکداچوون ئەوە دەبێ یەکێکیان لە پێناو ئەوەکەی دی بتوێتەوە، هەروەك چۆن لەهەردوو بەرهەمەکەمدا بەرجەستەیە (نەمانی دێخەکان) و شانۆیی (زۆرخانە) کە خاتوو نیزال ئەشقەر لە ساڵی 1990دا وەك ئەکتەر نمایشی کرد و لەوێ شیعرمان وەك هەوێن و ڕۆح لە بنیاتنانی شانۆییەکەدا بەکارهێناوە.

ئێستا لە فەرەنسا ئەزموونی نوێ هەن بۆ هەڵوەشاندنەوەی چامە شیعریەکان بە ڕێگای شانۆی کراوە، کە لە ڕێی فۆرمەوە ساز دەکرێ، ئەمەش پێویستە گوێڕایەڵی ئەوی دی بین کاتێك ئەزموونکاری دەکات؛ ئەگەر ئەو کەسە عەرەب بێ یاخود بیانی، ئێستا شانۆ پەل بۆ دەرەوەی دەق و ئەکتەر دەهاوێژێ، شانۆ دەیەوێ تەنانەت لە دەرەوەی خودی شانۆدا بەدوای چارەسەریدا بگەڕێ ، هەڵبەت ئەوەش پێچەوانەی تیووریەکانی برێتۆڤسکی و ئارتۆ یە، لەبەر ئەوەی شانۆ ئێستا تەسك ترە لەوەی بتوانێ ئەو هەموو گۆڕانکاریانە لەخۆ بگرێ، ئەمەش خۆی لەخۆیدا پرسێکی مەترسیدارە.
من وای دەبینم کە دەبێ شانۆ هەموو توخمەکانی وەك سینۆگرافی و کریۆگرافی و جلوبەرگ و ماکیاژ و میوزیك وا لێ بکات لەگەڵ بونیادە سەربەخۆکەی خۆیدا ئاوێتە بکا، کە جیاوازە لە بونیادی چامەی شیعری و ڕۆمان و سینەما، هاوکات چاودێریی ئەو ئەزموونانەی تێکستیش بکرێ کە سنووری نێوان ئەو ژانرانەی دەربڕین دەتەقێننەوە و خاپوور دەکەن.
من خراپترین رەخنەگرم، بەباشتری دەبینم ئەوانی دی رەخنەم لێ بگرن. لەوە خۆشتر نیە رەخنەت ئاراستە بکرێ، بەڵام زۆر بێتامە کەسانێك پێتدا هەڵبدەن وەك مەرایی، ئەگەر ئەوانی دی وەك مەرایی لەسەرم بنووسن هەست بە سووکایەتی خۆم دەکەم؛ وەك بڵێی زللەیەکیان لەپەناگوێم دابێ، کەسانی وا هەن درۆم لەگەڵدا دەکەن، بەرتیلم پێ دەدەن و ئازادیم ئازار دەدەن.
لەبارەی قوتابخانە رەخنەییەکانیشەوە؛ من پێوایە هەر هەموویان باریان کرد و نەمان، ریالیزم و بونیادگەری باویان نەما، سوریالیەت وەك قوتابخانەکانی پێش خۆی ڕۆی، من دژی گشت قوتابخانە

رەخنەییەکانم. رەخنەی راستەقینە؛ دۆخێکی دیدەنیی نێوان رەخنەگر و دەقە، دیدەنیی نێوان دوو خەیاڵی بێ سنوور و بێ هزری پێشوەختە. هەر ئەوەشە رادەستبوونی چاوکراوە و بە ئاگا و خۆگر لەیەك کاتدا.

بۆ دەبێ من ملکەچی ڕێسا باوەکانی کۆمەڵگا بم بۆ ئەوەی بەدڵی خاوەنی ئەو ڕێسایانە بم،، چونکە کار و ئەرکی من لە شیعردا شکاندنی ڕێساکانی ئەو سەرسامبوونەیە کە یەکێکە لە نەخۆشییەکانی کۆمەڵگە و دەربڕین لە راوەستان و بێجووڵەیی و دۆگماتیکی قۆناغێکی ئەو کۆمەڵگەیە دەکەن، کاری من تێکشکاندنی توخمەکانی ئەو سەرسامبوونەیە، با سەرەتا لە وردوخاشکردنی ڕێساکانی سەرسامبوون بەخۆم و لە خاپوورکردنی خودشەیدایییەوە دەستپێبکەم، لەبەر ئەوەی کاتێك شاعیر زۆر بەخۆی سەرسام دەبێ وەك (ئەدۆنیس)؛ ئەوسا مانای وایە چیرۆکەکە بەکۆتا هات… بڕوام پێ بکە من ئەم قسەیە وەك رەخنە دەکەم، ئەدۆنیس یان نزار قەبانی بەر لە مردنی، و هەر یەکێك لەو شاعیرە خودشەیدا و نەرجسیانە کەسانی دەردەدار و نەخۆشن.

شاعیر لێی داواکراوە هەمیشە ئەو هێزەی هەبێ بتوانێ خۆی پەرتوپار بکات و خودی خۆی داڕوخێنێ، هەروەك لە کۆڕێکی پێشوومدا گوتم کە هەر ئەزموونێك شاعیر بینووسێتەوە بریتییە لە وردوخاشکردنی ئەزموونێکی پێشتری خۆی، من کە (نەمانی دۆخەکان)م نووسی؛ ئەوسا بە کردەی وردوخاشکردن هەڵدەستام نەك وەلانانی ئەزموونی (با-ی ڤالا) وەك پاکتاوکردنێکی کاتی؛ یان ئەشکەنجەدانێك، ئەمەش خۆی لەخۆیدا جۆرێکە لە مازۆچییەت، بەمەش چامەی شیعری دەبێتە جۆرێك لە پەلاماردان و سادیزم دژ بە زمان، بەڵام لەهەمان کاتدا مازۆچیەتیشە دەرهەق بە خود.
چامە پەلاماردان و دەستدرێژیکردنە بۆ سەر زمان، دەستدرێژیکردنە بۆ سەر شانۆ کاتێك خۆم بە ڕێسا و بنچینەی حازربەدەست ببەستمەوە و هەوڵ بدەم لە رووی ئایینی و ئایدۆلۆژییەوە پراکتیکیان بکەم؛ یان لەچوارچێوەی هەر قوتابخانەیەکی ناسراودا بیانخەمە گەڕ، گشت رەخنەگرانی سەتەی بیستەم کەسانی ئایدیۆلۆژی بوون، و هەندێکیان ئایدیۆلۆژی و خودشەیدا بوون، هەر شاعیرێك بوو بە ئایدیۆلۆژیایەکی سەربەخۆ، ڕێدەکا و بە پلاستیك داپۆشراوە، دڵی پلاستیکە، مێشکی پلاستیکە، هەستەکانی پلاستیکن، پێویستە شاعیرانمان نەچنە نێو فێستیڤاڵە شیعریەکانەوە و بەو وەرگێڕانەش غەڕا و لەخۆبایی نەبن لە ڕێگای پەیوەندی کەسێتیەوە دەکرێن… ئەو شکۆمەندییە پووچ و بەتاڵە و شاعیران دروست ناکا، بەڵکو تێکوپێکیان دەدا.

من کاتێك دەنووسم بیر لە هیچ توخمێك ناکەمەوە لە دەرەوەی شیعر و

شانێ، لەبەر ئەوەی شانێی بازرگانی کاتێك بەزمێك بەکاردەبا؛ چاك دەزانێ بەوە دەتوانێ چەپڵەڕێزانی گەرم و داهاتێکی باش وەدەستبێنێ، بەڵام من مامەڵە لەگەڵ نەفەر و مەعمیل ناکەم، خوێنەر لە دیدی من مەعمیل نیە و لە ساتەوەختی نووسینی شیعردا ملکەچی هیچ سازشێك نابم لەگەڵیدا، هەروەها من بیر لە هیچ مەرجەعێکی رەخنەیی و پێوەندی لەگەڵ جەماوەردا ناکەمەوە. پەرتووك بەلامەوە وەك منداڵێکی زۆڵ وایە… لاواز و نەرمەلیق، کاتێك پەرتووك لە شاعیر جیا دەبێتەوە وەك لاوازێکی نەرمەلیق وایە، دەشێ فڕێی بدەی یان بیفلیقێنیەوە، تفی لێ بکەی یان بیسووتێنی، بێت هەیە خۆشت بوێ یان لەگەڵی جووت بیت و بیکەیتە چەتر، ئەوەیە چارەنووسی مەزن و نەفرەتای پەرتووك؛ کە ببێتە زۆڵ و بیژی دوور لە رکێفی شاعیر، شاعیران لای ئێمە هەتا لە ژیاندان پەرتووکە خراپەکانیان هەڵدەگرن، کاتێ دەشمرن و کۆچ دەکەن گشت نووسینەکانیان دەکەوێ و پەرشدەبێتەوە.

بۆیە پێویستە پەرتووك سەربەخۆ و بەدوور بێ لە کەسێتی شاعیر و پێگە کۆمەڵایەتی و سیاسی و تایفی و دەسەڵاتداری و تەنانەت دارایییەکەیشی، و بۆیە پێت دەڵێم دارایی؛ ئەویش لەبەر هۆکارێکی سادە، لەبەر ئەوەی توێژێکی شاعیرانی دەوڵەمەندمان لە کەنداو و دەرەوەی کەنداو بۆ پەیدا بووە، هەزاران دۆلار وەك بەرتیل دەدەنە شاعیرە گەورەکان بۆ ئەوەی لەسەریان بنووسن و بە بەژن و باڵایاندا هەڵبدەن.
بەر لە ئێستا دەسەڵات بەرتیلی دەدایە شاعیران، بەڵام ئێستا شاعیران خۆیان بوونەتە راوچی خەڵاتەکان و دەوڵەمەندانی شیعر و قسە لەسەر نوێخوازی دەکەن، ئەمە چ نوێخوازیەکە؟! ئەمە چ شیعرێکە؟! چۆن شیعری بەرخودان بۆ دواکەوتوویی و توندوتیژی و کوشتن و دۆگمابوون بنووسم، هاوکات بەرتیل وەرگرم بۆ پیاهەڵدانی شیعری دواکەوتوو و هزری دواکەوتووی کۆنەپارێز؟… پێم بڵێ چۆن؟.

کەواتە هاوبەندی و بەردەوامیی لە رێگەی سازش نەکردنەوە دەبێ، لەسەرت پێویستە لەگەڵ خۆتدا بەردەوام بیت بۆ ئەوەی بتوانی لەگەڵ ئەوانی دی بەردەوام بیت، بەردەوامی و هاوبەندیی هونەری و ستاتیکییش پرسێکی رێژەییە، ئەوەی تۆ بە نامۆی دەبینی؛ لەوانەیە هاوڕێیەکی دی بەهەمان شێوە نەیبینێ، نامۆیی و ناڕوونی وەك شیعر پرسێکی رێژەییە… من خۆشم وەك بۆچوون؛ هونەرەکانی نووسین جیا لە یەکتر دەبینم، من وتاری رۆژنامەڤانی لەبارەی پرسەکانی هزر و سیاسەت و کۆمەڵگەوە دەنووسم کە وتاری بوێر و راستەوخۆن.. هەروەها

لە خۆپێشاندانەکانیش وتار دەدەم، ئەمەیان شتێکە و نووسینی شیعر شتێکی ترە. بەڵام هەرگیز بۆم نیە چامەیەکی شیعریی وتارئامێز بهێنمەوە و بەڵام ئەمەیان زیاتر دەتوانێ پەیوەندی لەگەڵ خەڵکدا دروست بکا، چونکە ئێمە هونەری وتاربێژییمان هەیە و هونەری نووسینی وتاریشمان هەیە… بۆیە دەڵێم قەسیدە شتێکی ترە.

سەرچاوە:
انور بدر (لبنان)، القدس العربی 16/12/2004

دەسپێك لە چیرۆکی (دوایین شەوی مینـــا)ی تێکۆشـــەر خالیـــد_دا … سەدیق سەعید ڕواندزی

بێگومان دەسپێك لە هەموو دەقێکدا، یەکەم ئەڵقەی گرێدانی دەقە بە خوێنەر و یەکەم دەروازەی چوونە نێو دەقیشە لە دوای ناونیشان وەك ئاماژەیەکی گشتی دەق. زۆرجار سیحری گێڕانەوەی ڕووداوێك لە سەرەتاوە، ئەو هەستە لای خوێنەر دروست دەکات کە بە دوای ڕووداوەکان دابچێت وکەمەندکێشی بکات.واتە لە سەرەتای دەقەوە، هەرتەنها گێڕانەوە یاخود سەرەتای باسەکان گرنگ نییە، لەوە گرنگتر ئەوەیە چیرۆکنووس یاخود ڕۆماننووس، چەند دەتوانێت لە ڕێگەی ئەو دەسپێکەوە، خوێنەر بباتە نێوڕووداوەکانی دەقەکە.گەلێك جار دەسپێکی دەقێك هەر لە سەرەتاوە ئەو تێڕوانینەمان بۆ دروست دەکات کە بەدوای ڕووداوەکانەوە بچین.

لە هەندێ دەقی چیرۆك و ڕۆماندا،دەسپێکی دەقەکە لە ڕووی سیحری گێڕانەوە و تەکنیکی داڕشتنەوە هێندە لاوازو ناهونەرییە، کە هەر لە سەرەتاوە خوێنەر درك بەوە دەکات کە ئەوەی دەیخوێنێتەوە چیرۆك و ڕۆمان نییە، بەڵکو گێڕانەوەیەکی میللییانەی حیکایەت ئامێزە و هیچ بنەمایەکی هونەری گێڕانەوەی چیرۆکی تێدا نییە. ئەگەرچی گێڕانەوە ڕەگەزێکی هاوبەشە لە چیرۆك و حیکایەتدا، بەڵام دواجار گێڕانەوە لەم دووژانرە لە ڕووی بونیادی هونەرییەوە تەواو جیاوازن لە یەکتری.چونکە چیرۆك ژانرێکی ئەدەبی هاوچەرخە بە بەراورد لە گەڵ

حیکایەت و ئەفسانەکان. کە ڕەنگە مێژووەکەیان بۆ هەزاران ساڵ لە مەوبەر بگەڕێتەوە.ئەگەر چیرۆك بۆ هەموو ئستاتیکایەکی زمان و دەربڕین، تەنها لە گێڕانەوەدا کورتبکەینەوە، ئەوا جیاوازییەکی ئەوتۆ لە نێوان چیرۆك و حیکایەتدا نامێنێتەوە.

ئەوە ئستاتیکای زمان و بینای هونەری چیرۆکە، چێژی خوێنەوە بە خوێنەردەدات نەك گێڕانەوە بە تەنها. چونکە ئێمە لە حیکایەت و ئەفسانەکانیشدا بەر گێڕانەوە دەکەوین، کەواتە بۆچی هەمان ئەو چێژەی چیرۆك و ڕۆمانێکمان لادروست ناکەن؟.بێگومان ئەمە پەیوەستە بە هونەری چیرۆك و تەکنیکی گێڕانەوە کە دەبێ چیرۆکنووس زۆر وردبینانە درکی پێ بکات.

چیرۆکی(دوایین شەوی مینا) یەکێکە لەو چیرۆکانەی، دەسپێکی سەرنج ڕاکێشی هەیە. خوێنەر کاتێ ناونیشانی ئەو چیرۆکە دەبینێت، بەر دەلالەتێکی پرسیار ئامێز دەکەوێت، کە دوا شەوی مینا دەبێ چۆن بێت؟ چی ڕوویدابێت؟ ئەم دەسپێکە پرسیار ئامێزە،، خاڵێکە کەلێیەوە خوێنەر دەچێتە نێو ڕووداو و گێڕانەوەکان.لەو چیرۆکەشدا، خوێنەر لە دەسپێکی دەقەکە، ئەو پرسیارەی لادروست دەبێت، کە مینا کێیە؟ دوایین شەو لە ژیانی ئەودا چی ڕوویداوە؟ئیدی لێرەوە دەچینە نێو ڕووداوەکانی چیرۆکەکە. مینا کە کارەکتەری سەرەکی چیرۆکەکەیە، کەسێکی جووت ڕەگەزە(نێرەمووك).

ئەم دۆخە بایۆلۆژییە، وایلێکردووە لە ئاستی دەروونی، ڕوحی و خێزانی هەست بە تێکشکاندنێکی گەورە بکات. ئەمەش، دۆخی ڕوحی و سایکۆلۆژی هەموو ئەوانەیە کەلەو جۆرە ڕەگەزە تێکەڵەن، بەتایبەتیش لە کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتیەکاندا، پێچەوانەی کۆمەڵگەی خۆرئاوایی، کە ئەمە بەشتێکی ئاسایی دەبینن. ژیانی مینا، لە چوار دیواری ژوورێکدایە هاوشێوەی زیندانییەك. لە ماڵەوە ڕێگەی نادەن بچێتە دەرەوە، تەنها دەتوانێت جارجارە لە پەنجەرەی ژوورەکەوە سەیری دەرەوە بکات.

ئەو باجی هاتنە بوونێك دەدات، کە دوور لە خواستی خۆیەتی.(مینا تا ڕۆژێك بەرلە مردنی ئاسمانی نەبینی،هەروای دەزانی دنیا تەنها ئەو چەند ماڵەیە کە کەوتوونەتە قەد پاڵی ئەو شاخەوە). تاکە کەسێك دڵنەوایی بکات،کاکیەتی کە فێری خوێندنەوە ونووسینی دەکات. وەلێ مانەوەی مینا بەو دۆخە بایۆلۆژییە، هەمیشە بۆ ڕێحانەی دایکی مایەی شەرمەزاریی و نەنگییە. بۆیە ڕۆژێك مەلاجەمیلی مەلای مزگەوتی گەورە، لە گەڵ ئاپۆڕایەك لە خەڵك هەڵدەکوتنە سەر ماڵی میناو داوا لەکەس و کاری دەکەن بیکوژن. چونکە مانەوەی ئەو بوونەوەرە نامۆیە،

مایەی نەهامەتی وئاشووبە.ئەگینا بەرنەفرەتی خوا دەکەون، دڵۆپێك باران بەهۆی ئەوەوە نەباریوە. کاکی گەرچی ئەویش هاوشێوەی مینایە، وەلێ دیوە پیاوەکەی زیاترە بە پێچەوانەی مینا، کە دیوە ژنانەکەی زاڵترە، دژی مەلا جەمیل دەوەستێتەوە بەرگری لە مینا دەکات، کە هیچ تاوانێکی نییە و خوا وەهای دروستکردووە.

وەلێ ئەوان هەرسووردەبن کە نابێ نێرەمووکێك لە گوندەکەیان بێت، چونکە بەرنەفرەتی خوا دەکەون. تا دواجار ڕۆحانەی دایکی، دەکەوێتە ژێر کاریگەریەتی مەلا جەمیل و داوا لەکاکی دەکات کە دەبێ(هەر ئەمشەو ئەو کارە تەواو بکات). واتا مینا بکوژێت. ئەمیش دواجار مینا لە ماڵ دەباتە دەرەوە لە چۆڵەوانییەکدا تفەنگێك دەنێت بەميناوە و دەیکوژێت.
عومەر، گەرچی پەشیمانە لەو کارەو هەرگیزا و هەرگیز باوەڕی بەوە نییە مینا بکوژێت، وەلێ لە ژێر فشاری کۆمەڵگە، ڕۆحانە، مەلا جەمیل، ئەو کارە دەکات. (مینا بەپێی خۆی بەرە و مەرگ دەکەوێتە ڕێ،بەرلەوەی فیشەکەکە بتەقێنم پەشیمان بووم،بەڵام تەقاندم و نام بە میناوە،تەنیا وشەیەك لە ژێر لێوەکانییەوە بە ئاستەم بیستم گوتی:عومەر). بەم جۆرە ژیانی مینا لە شەوێکدا کۆتایی دێت و خوێنی دەڕژێت. مینایەك کە تا مرد دەرەوەی نەبینی، کەسێکی ئاسایی نەبوو.لەو چیرۆکەدا،مینا نموونەیەکە بۆ هەموو ئەوانەی لە ڕووی بایۆلۆژی و جەستەییەوە هاوشێوەی ئەون.بە تایبەتیش لە کۆمەڵگە ئایینی و سوننەتی و دواکەوتووەکاندا.

کە پیاوبوون بە هێمای ئازایەتی و گەورەیی و شکۆمەندی دەزانن. بیرمان نەچێت ئەم جۆرە مرۆڤانە، کە دوور لە ویست و خواستی خۆیان دروستکراون و هاتوونەتە بوون،هەمیشە لە ترسی کۆمەڵگە، ناتوانن ناسنامەی خۆیان ئاشکرا بکەن. هەمیشە بە مرۆڤێکی کەمتر لە مرۆڤی ئاسایی تەماشا دەکرێن. دەکەونە بەر شکانەوە، توانج، ئەتککردنی کەسی و کۆمەڵایەتی، تەنانەت خێزانەکانیشیان بە شەرمەوە دەیانگرنە خۆ و تا بتوانن هەوڵدەدەن ڕەگەزەکەیان بۆ ئەوانیتر ئاشکرا نەبێت.لە کاتێکدا، ئەوانیش هاوشێوەی هەر مرۆڤێکی دیکە، ئارەزوی ژیان دەکەن و دەیانەوێت بژین. تیمەی ئەو چیرۆکە، یەکێکە لەجوانترین ئەو تیمانەی کە کراوەتە بابەتی چیرۆکەکە. چیرۆکنووس، کەسیەتییەکی پەراوێزخراو، شەرمندە، تێکشکاو و نامۆی کردۆتە پاڵەوانی چیرۆکەکەی.
هەر ئەمەشە خەسڵەتی چیرۆکێکی جوان وسەرکەوتوو.

چونکە یەکێك لە سیماکانی چیرۆك و ڕۆمانی سەرکەوتوو ئەوەیە، چەند

شتە پەراوێزخراوەکان دەکاتە تیمەی نووسین. ئەو شتانەی کە ڕەنگە بەلای زۆربەمانەوە بوون و نەبوونییان هیچ لە مەسەلەکان نەگۆڕێت وبە خەیاڵیشمان دانایەن. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە، خەسڵەتێکی هونەری دیکەی ئەم چیرۆکە ئەوەیە، کە کۆتاییەکی کراوەی هەیە. واتە چیرۆکنووس لە گێڕانەوەی ڕووداوەکاندا، خاڵێکی بۆ کۆتایی هێنانی گێڕانەوەکە دیار نەکردووە. چونکە کاتێ مینا دەکوژرێت، بکوژی مینا دەڵێت:(گوێم لە دەنگێك بوو،کە لە دوورەوە بەرەبەرە نزیك دەبووەوە، وەرن دڵنیابن لەم ڕێگەیەوە ڕۆیشتوون و بەم نزیکانە دەیاندۆزینەوە). لێرەوەش ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت، کە دەشێ ڕووداوەکان لەدوای کوژرانی میناشەوە بەردەوامیان هەبێت. چونکە کەسانێك بە دوای ئەوان دادەچن و دەگەڕێن.

بەمەش خوێنەر لە بەردەم بەردەوامی گێڕانەوەی ڕووداوەکان دایە. دواجار دەڵێم، دوایین شەوی مینا، یەکێك بوو لە جوانترین ئەو چیرۆکانەی لە کۆی دەیان چیرۆك لەو ماوانەی ڕابردوودا،وەکو خوێنەرێك خوێندومەتەوە. ئەمە دەڵێم، بەبێ ئەوەی چیرۆکنووسەکە بناسم و بینیبێتم…

*دوایین شەوی مینا، چیرۆك،نووسینی:_تێکۆشەر خالید.ماڵپەری چیرۆك..

دروستکردنی دەوڵەت لە نێوان کورد و جولەکەدا … هۆشیار جەمال

زۆر جار نوسەر و ڕۆشنبیرە ناسیۆنالیستە کوردەکانی نزیک لە حیزبە دەسەڵاتدارەکانی باشوری کوردستان باس لە هاوبەشی پرسی جولەکە و کورد ئەکەن لە ناوچەکەدا وەک دوو کێشەی مێژوویی. بەتایبەت لە پرسی دروستکردنی دەوڵەتی کوردیدا هاوشێوەی ئەو دەوڵەتەی کە جولەکە دروستی کردوە.
لە ماوەی ڕابردوودا کە کتێبی دەوڵەتی یەهوود لە نوسینی (تیۆدۆر هرتزل)م خوێندەوە. کە نیو سەدە پێش دروستبوونی دەوڵەتی ئیسرائیل

نوسیویەتی، تێگەیشتم لەوەی کە چەند بە پلانی ورد و بە بەرنامە د□و□ی□کەیان دروستکردوە، بەڵام لە کوردستان حیزبە دەسەڵاتدارەکان لە چارەکە سەدەی ڕابردوودا پلان و بەرنامەکانیان دووبەش بووە، بەشێکی دەچێتە خانەی بازرگانی و موزایەدەکردن بە پرسەکە، بەشەکەی دیکەشی ڕێک پێچەوانەی جولەکەیە کە لەسەرتاسەری دونیاوە هاوڵاتیانی بە بەرنامە کۆچ پێکردن بۆ ئەو شوێنەی مەبەستی بوو.
هەرچی سیاسیەکانی کوردە بە پلان و بەرنامە وایان لە هاونیشتمانی کرد لە دۆخی جێگیر و کۆبۆوە لە نیشتیمانەکەی خۆیدا نەمێنێت و کۆچی ناسایی بکات بەرەو وڵاتانی ئەوروپا و بڵاوبێتەوە بە جیهاندا !

جولەکەکان لە پێش دروستکردنی دەوڵەت دەیانگوت هیچ کام لە دەستکەوتەکانمان لە دەست نادەین، بەڵکو دەیان چەسپێنین، هیچ مافێکمان بە فیڕۆنادەین لە پێناو مافێکی باشتردا نەبێت. ئەم دێرانە تێگەیشتنی ئەوانە بۆ دروستبوونی دەوڵەت، بەڵام حیزبە دەسەڵاتدارەکانی باشوری کوردستان هەردەم بەهۆی شکستەکانیانەوە لەبواری پلانداندا، مەترسی لەسەر ئەزموونی هەرێمی کوردستان هەیە. لە کاتێکدا کە لەشارێکی گرنگی وەک کەرکوک دەسەڵاتدار بوون، بەڵام بەهۆی شەڕی کۆکردنەوەی پارەوە نەیانتوانی مافەکانی نەتەوەکەیان لە شارێکی وەک کەرکوک بچەسپێنن.
جولەکە پێش دروستکردنی دەوڵەت بە پلان و بەرنامەی ورد بۆ ئەوەی هەستی نیشتمانی دروست بکات لەناو تاکەکانیدا، بڕیاریدا لەو شوێنی جێگیر دەبن خانوو بۆ کرێکارانی کۆچ کردووش بکات کە لەسەر خەرجی کۆمپانیا دروستدەکرێت ک□ نابن□ت ئەم خانوانە لەو خانوە ناشرین و خراپانە بچن کە لە ئەوروپا دەدرێت بەکرێکاران.

بەڵام لە کوردستان ئەم چینە چالاکەی کۆمەڵگا لە سادەترین مافەکانیان بێ بەشن. هیچ یاسایەک کارپێکەر نیە مافەکانیان بپارێزێت و بە هاوڵاتی پلە دوو سەیر دەکرێت. کەسانی بە ناو ڕۆشنبیریش لەکاتی کۆبوونەوە و کۆڕەکانیاندا، نەک هەر ڕێزیان لێناگرن، بەڵکو بە چاوی کەم دەیانبین و وەک چینێکی شکستخواردوی بێ بڕوانامە سەیریان دەکەن و جنێویشیان پێ دەدەن!

جولەکە تێروانینی بۆ کاری خێرخوازی بۆ هەژاران و دەرۆزەکەرەکان ئەوە بوو: کە پێویستە پارەیەکی دیاری کراویان پێ بدرێت و لەدەزگایەکدا کاربکەن و هەژار و دەرۆزەکەرەش بەشانازیەوە بژێوی خۆی دابین بکات.
هەرچی پلانی دەسەڵاتداری هەرێمە بۆ ئەم پرسە ئەوەیە کە دەرۆزەکەرەکان لەناوشارەکان چۆن ئێستا بڵاوبوونەتەوە هەروابن و

هەزارانیش هەرکات بەرپرسێک نزیکی هەڵبژاردن بوو یان ویستی ببێتە سەردەری هەواڵەکان خۆی و کامێرەمانی کەناڵەکەی دەچێت لەو پارێ دزراوەی هاونیشتمانیە هەژارەکە خۆی بڕێک پارەی دەداتێ، یاخود ڕێکخراوی بەناو خێرخوازی بەناوی کوڕ و باوک و برای کە لەژیاندا نەماون لە پارەی نەوتی ئەم باشوری کوردستانە دروستکراوە وەک خێر و سەدەقە هاوکاری هەژاران دەکرێت و لە چەندین گەشتی هەواڵدا دووبارە بڵاوی دەکەنەوە و کەرامەتی دەڕوشێنن. بەپلانیش دەیانەوێت هاونیشتمانی هەر لەدۆخی هەژاریدا بێت بۆ ئەوەی هەردەم لە دەرگای ئەم بەرپرس و ئەو بەرپرس بێت.

جولەکە لەسەر پرسی سوپا و ئاڵا، نیو سەدە پێش دروستکردنی دەوڵەتەکەی بڕیار دەدات یەک سوپا و یەک ئاڵای هەبێت.

لە باشوری کوردستان ئەو حیزبانەی بانگەشەی دروستکردنی دەوڵەتی کوردی دەکەن ئامادەنین هێزە ناڕێکخراوە حزیبەکانیشیان تەسلیمی حکومەت بکەن. لەنێوان دوو پارچەی کوردستاندا لەسەر پرسی ئاڵای کوردستان ڕێك ناکەوت، ئەمە لەکاتێکدا جولەکە لەچەندین وڵاتەوە هاونیشتمانی خۆی بردەوە و نیشتەجێکرد لەخاکی فەلەستین بەڵام دوو حیزبی دیاری کوردی وەک پارتی و پەکەکە کە یەکەمیان خۆی بە خاوەنی پرۆژەی دەوڵەتی کوردی دەزانێت و دووەمیان خۆی بەخاوەنی پرۆژەی دیموکراتی گەلان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەزانێت، ئامادە نین ڕێگا بدەن خەڵکی شەنگال بچێتەوە شارەکەی خۆی و دەبێت ژیان لە ژێر خێمە و ئاوارەیی لەشارێکی تر بەرێتە سەر.

لەکۆتایدا دەپرسم ئایا بەم ئەقڵیەتەوە بڕیاردرابوو ڕیفراندۆم بکرێت و دەوڵەتمان بۆ دروستبکرێت؟
ئایا ئەم ئەقڵیەتە چەند ساڵی تر حوکمی ئەم هەرێمە دەکات و دروستکردنی دەوڵەت وەک موزایەدە دەفرۆشنەوە بەخەڵکی و لە جیاتی ئەوەی ڕۆشنبیری نەتەوەی دروستبکەن لەناو تاک بەتاکی هاونیشتمانیاندا، تاکەکان فێر دەکەن جنێو بە نیشتیمان و خاک و ئایندەی خۆیان بدەن؟

ڕۆڵی باشووری کوردستان لە ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵای

نێهریدا -2- … ڕەسوڵ بێسکێنی

بەشی دووەم

یەکەمین پێکداهەڵپژانی کورد و عوسمانی 1879

تا ئێستا هەموو ئەوانەی لەسەر مێژووی شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵایان نووسیوە، بە درێژی باسی ڕاپەڕین و لەشکرکێشی شێخ عوبەیدوڵڵایان لە ساڵی (1880) کردووە بۆ سەر دەوڵەتی قاجاری، بۆ ڕزگارکردنی کوردستانی بن دەستی ئێران، بەڵام زانیاری ورد و باوەڕ پێکراو دەربارەی سەرەتای شۆڕش لە نیوەی دووەمی ساڵی (1879) بەدەستەوە نادەن، بەتایبەت سەرەتاکانی شۆڕش و یەکەمین پێکداهەڵپژانی کورد و عوسمانی، چۆن سەرەتا شۆڕشەکە دژ بە بابی عالی بەرپابوو، چۆنیش دواتر ڕەوتی ڕووداوەکان وەرسوڕانەوە بۆ لەشکرکێشی بۆ سەر ئیمپڕاتۆری ئێران، بێگومان کۆمەڵێك هۆکار و ڕووداوی جیۆپۆلیتیکی و ناوچەیی و نێودەوڵەتی ڕۆڵیان بینی لە تەقینەوەی شۆڕشەکە و ئاراستەکردنی شۆڕشەکە ڕووە و ئێران. لەوانە: شکانی ئیمپڕاتۆری عوسمانی لەبەرامبەر ڕووسیای قەیسەری، بەشی زۆری هەرێمە موسڵمانە ناتورکیەکانی لە ڕۆژهەڵات دژی بابی عالی ڕاست کردەوە، دواتر کۆنگرەی بەرلین (13ی تەموزی 1878) و هێنانەپێشەوەی پرسی ئەرمەن لە ڕۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ، بەپێویستیەوە ڕووبەڕووی بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی کورد دەبوونەوە، مادەی (61)ی کۆنگرەی بەرلین، کە داوای چاکسازی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی دەکرد.

بەداخەوە تائێستا مێژووی یەکەمین پێکداهەڵپژانە چەکداریەکانی عوسمانی و شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا ڕوون نیە، چۆن و کەی و لەکوێ سەری هەڵدا، بەڵام بەڵگەنامەکانی باڵوێزخانەی فەڕەنسا لە عوسمانی ئاماژەیان بەو ڕووداوانە داوە، کە (د. نەجانی عەبدوڵڵا) لە دووتوێی کتێبێکدا چاپی کردوون، ئەگەرچی پێویستی بەلێکۆڵینەوەی زیاترە، بەڵام هەندێك زانیاریمان لەسەر ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژگارە بۆ ڕوون دەکەنەوە، ئەو بەڵگەنامانە گرنگی زۆریان هەیە، سەرەڕای ئەوەی لەنزیکەوە ئاگاداری ڕووداوەکان بوون، بەهۆی ململانێ نێودەوڵەتیەکانەوە هەریەك لە ڕووسیا و بەریتانیا ڕۆڵی زیاتریان هەبوو لەبەرپابوونی شۆڕشەکەدا وێڕای ئێرانی و عوسمانیەکان، بەڵام فەرەنسا ئەوەندەی ڕووسیا و بەریتانیا خاوەن بەرژەوەندی نەبوون و بۆ لایەنانە تر ڕەفتاریان کردووە، ئێمە لێرە جارێکی دیکە ئەوانە بیر دێنینەوە، تا شارەزایانی ئەو بوارە زیاتر بەدواداچوونی بۆ بکەن.

سەرەتای ڕاپەڕینەکە
شێخ عوبەیدوڵڵا کە شوێن ئامانجی کوردستانێکی سەربەخۆ کەوتبوو، سەرەتا ڕاپەڕینەکەی لە کوردستانی بندەستی عوسمانی دەست پێکرد، لە وان و موسڵ بەئاراستەی ڕەواندز و کەرکوك و سلێمانی، سەرەتای ڕاپەڕینەکە لەمانگی حوزەیرانی ساڵی 1879 لە هەردوو ویلایەتی وان و موسڵدا ڕوویدا، دواتر بەرەو ئاراستەی ڕەواندز و شاری کەرکوك پەرەی سەند و توانیان کۆنترۆڵی لای چەپی ڕووباری دیجلە تا ئەو بەری کەرکوك بکەن، لەوبارەیەوە باڵوێزخانەی فەرەنسا لە بەشی ئەتاشەی سەربازی لە تێراپیا (12)ی ئۆکتۆبەری (1879) دەربارەی ڕاپەڕینی کوردستان بۆ وەزیری وڵاتەکەی دەنووسێت:هەوەڵین نیشانەی ئاشوبی (ڕاپەڕین)ی کوردەکان دەگەڕێتەوە بۆ نزیکەی بەر لە پێنج مانگ، شۆڕشەکە لە تخوبی هەردوو ویلایەتی دیاری کراوی وان و موسڵدا دەستی پێکرد، هەر لە یەکەم ڕۆژەکانی مانگی حوزەیرانەوە بەڕێز سیوفی (Siofi) کارداری جێگری کونسولی فەرەنسا لەموسڵ ئاماژەی کرد بۆ دەستپێکی ئەم بزاڤە لەناو هێزەکانی نێوان دەربەندی زابی گەورە، لەڕۆژهەڵاتی چیای (Dschoudid - چیاییەکانی کاردۆخ) و ناو قەزای ئامێدی و ئاکرێ، کە سەر بە ویلایەتی موسڵن، لەو کاتەوە شۆڕش بە بەرفراوانییەکی زۆرەوە خوارووی ڕۆژهەڵات، بە ئاراستەی ڕەواندز و تا کەرکوکی گرتبۆوە.
بەڕێز (سیۆفی) ئاماژەی بەوە داوە سەرۆکی هەرە دیاری ئەم فیدڕاڵیەتەی کورد شێخێکی چیاییە، ناوەکەی لەکاتی جەنگی (ڕووسی – عوسمانی) لە ساڵی (1877) دا هاتۆتە ناوانەوە، پێی دەڵێن شێخ عوبەیدوڵڵا. ئەوەی ئەوە دەچەسپێنێ ئەوەیە ئەم سەرۆکە بە پۆلێکی (700) تا (800) لایەنگیرەوە دەستی پێکردووە و لەمانگی تەمووزەوە ژمارەیان بوو بە (5000) کەس، لەو کاتەوە هێزەکانی ڕۆژبەڕۆژ زیاد دەکەن، لەلایەکی دیکەوە شێخ عوبەیدوڵڵا هیچ شتێکی فەرامۆش نەکردووە، لەوەتای بڕیاری داوە سەرکردایەتی ئەم بزووتنەوەیە بگرێتە دەست، کە بنچینەکەی وا پێدەچێ خۆکردی (عفوی) (1) بێت، بۆ ئەوەی هەموو گرنگیەکی پێ بدات، کە بشێ بیخاتە بندەست خۆیەوە، شێخ لەبەرامبەر هاونیشتمانیەکانیەوە بەرپرسیارێتی ئەم چەك هەڵگرتنەی خستەسەر شانی خۆی و بەئاشکرا ڕایگەیاند پاڵەوانی کوردە چەوساوەکانە، بە بانگەوازی کردنی کوردەکان بۆ خۆگردکردنەوە لە دەوری ئەو چەندین نامە و بانگەوازی دۆستانەی بۆ هەموو هۆز و بەگەکان نارد، تا بانگهێشتیان لێ بکات بۆ ئەوەی پەیوەندی پێوە بکەن، تەواوی ناوچەی باشوور و ڕۆژهەڵات کە ڕاستەوخۆ لەژێر دەسەڵاتی ئەو دابوون، یەکەمین ناوچە بوون وەڵامی ئەم دەست لەپشت دانەیان دایەوە و هەموویان بەتەواوی ڕابوون، هەقی ئەوەمان هەیە

وابیر بکەینەوە کوردەکانی باکوور بە پیر جوڵانەوەکەوە دەچن، چونکە لە کۆتایی تەمووزەوە لە موسڵەوە نووسیویانە، ژمارەیەکی زۆر پەیوەندیان پێوە کردووە، و بۆ وەستان دەگەنە ئامێدی و قەزایە هاوسێکانی.

شێخ عوبەیدوڵڵا بەو نیازەی پشتگیری نەتەوە دراوسێکانی تریش مسۆگەر بکات، لەگەڵ مارشەمعونی سەرۆکی ئایینی ئاسوورییەکان و شەریفی مەککە و خدێوی میسر کەوتە گفتوگۆ، عەرەبەکانی ویلایەتی بەغدا، لەڕێی فەرغان پاشای سەرۆکیانەوە شێخ عوبەیدوڵڵایان ئاگادارکرد ئامادەن پشتگیری بکەن.

بەپێی ئەو ڕێککەوتنە دەبوو هێزەکانی کورد دوای داگیرکردنی موسڵ لەگەڵ هێزەکانی عەرەب یەك بگرنەوە، دابەش کردنی هێزەکانی ڕاپەڕینەکە بەم جۆرە بوو: بەشێك لە هێزی ڕاپەڕیوەکان بەسەرۆکایەتی شێخ عەبدولقادری کوڕە بچووکی شێخ عوبەیدوڵڵا لەگەڵ هێزەکانی عەشرەتی مەنگوڕ و مامەشی ئێران دەبوو شارەکانی ئامێدی، موسڵ داگیربکەن. بەشێکی تریش بەسەرۆکایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا دەستگا بەڕێوەبەرایەتیەکانی شاری وان بگرن.

لەو ڕۆژانەدا کاتێك ڕاپەڕینەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا لە خۆ کۆکردنەوەدابوو، لەشوباتی ساڵی (1879) لە باکووری ڕۆژهەڵاتی گۆماوی وان بزووتنەوەیەکی لە خۆڕا (عفوی)(1) لەناو عەشرەتی حیدرانلی دژی دەوڵەتی عوسمانی سەری دەرهێنا، بەقسەی ڕائید تروتێری کونسولی ئینگلیز لە ئەرزروم هۆی سەرەکی ڕاپەڕینی حیدرانلی هەژاری و برسێتی و بێ سەروشوێنی بوو. بزووتنەوەکەی حیدرانلی چالاکانە دایە پاڵ شێخ عوبەیدوڵڵا.

شێخ عوبەیدوڵڵا لە سەرەتای ئابی ساڵی (1879) لەسەر کوردەکانی گەراکلی هەڵی دایە و نوێنەرانی خۆی نارده لای کوردە دراوسێکان و داوای لێکردن لابدەنە تەك ڕاپەڕینەکەی و بانگەوازێکی بڵاوکردەوە، لەو بانگەوازەدا لەوە دەدوا جاران ناوچەکانی کوردنشین لەژێردەستی عوسمانیدا نەبوون، ئەوەشی تیا ئاشکرا کرد کە خەریکی خۆ ئامادەکردنە بەو نیازەی پەلاماری ئامێدی بدات. شێخ عەبدولقادری کوڕیشی نارده سەر هێزەکانی سەرداری موسڵ کە بۆ بەزەییانە خەڵکی ناوچەکەیان دەچەوساندەوە.

لەم ڕووەوە کرێبلی کونسولی ڕووس لە ئێران لە کانوونی یەکەمی ساڵی (1879) دەنووسێت: شێخ نیازی وایە ڕاپەڕینێك دژی دەوڵەتی عوسمانی هەڵگیرسێنێ، بەتەمای ئەوەیە لە کوردستانی عوسمانی حکومەتێکی سەربەخۆ بەسەرۆکایەتی خۆی پێك بێنێ و شاری موسڵیش بکاتە بنکە و بارەگا.

یەکەم کردەی شۆڕشەکە لە هەر کوێیەك هەستیان بکردبوایە باڵادەستن

کاربەدەستە تورکەکانیان ڕاوەدەنا. وەك ئەوەی دەڵێن لە بەرواری ژووروو و لە ڕەواندز ڕوویاندا. لەموسڵ واباوە شێخ بۆ ڕاپەڕین عەبدوڵڵا ئاغای بەگی کوردی زێباری هانداوە بۆ ئەوەی بەهێرشێکی لەناکاو شوێنی چکۆلەی ناوەندی بەهێزی ئامێدی بگرێ، کە دەیەوێ بیکات بە بارەگای حکومەتەکەی.

لەهەموو ئەم جاڕنامانەدا شێخ عوبەیدوڵڵا ڕایدەگەنێت بڕیاری داوە دەست بکات، بەخەباتێکی تاسەر دژ بەتورکەکان و هەمیشە ئەوە زیاد دەکات کوردەکان بێ تاقەت بوون لە دانی باج و چەوساندنەوە، داوای خاوەندارێتیەکی هاوچەشنی ئەوەی بوڵگارەکان هەیانە دەکات، بەپێشکەوتنی ڕووداوەکانەوە شێخ ڕایدەگەیەنێ سەرکردایەتی ئەم دەوڵەتە نوێیە وابەستەیە دەگرێتە ئەستۆی خۆی، کە ساڵانە سەرانەیەکی سادە بە دەسەڵاتی سوڵتان بدات.

تەنیا مەبەستی کوردستانی نێو قەڵەمڕەوی عوسمانی نییە

شێخ لایەنی دیپلۆماسیشی پشت گوێ نەخست، بۆ ئەم مەبەستە لەمانگی ئەیلولدا دووجار پێوەندی بەڕووسەکانەوە کرد و داوای هاوکاری لێ کردن، بۆ ئەمەش یوسف ئاغای نارده کونسوڵخانەی ڕووسیا لەوان، بەڵام ڕووسیا ئامادەیی دەرنەبڕی بۆ هاوکاری کورد، وەزارەتی دەرەوەی ڕووسیا لەو بڕوایەدابوو شێخ عوبەیدوڵڵا تەنیا مەبەستی کوردستانی نێو قەڵەمڕەوی عوسمانی نییە، بەڵکو پەلاماری کوردستانی ژێر دەسەڵاتی ئێرانیش دەدات، ئەم کارەیان لەبەرژەوەندی خۆیان نەدەبینی، جارێکی دی شێخ عوبەیدوڵڵا لە ئۆکتۆبەری 1879 پێوەندی بەکونسوڵخانەی ڕووسیاوە کرد، لەناو دەوڵەتی عوسمانی کە هاوکاری بکەن، بۆ جاری سێیەم سەید محەمەد سەعیدی وەك نوێنەری خۆی نارد بۆ لای کامساراکانی کۆنسوڵی ڕووسیا، سەید محەمەد بۆ ڕووسەکانی ڕوون کردەوە، خراپی دەسەڵاتی عوسمانیەکان بەرامبەر بەکورد، داوای هاوکاری لە ڕووسەکان کرد و بیری خستنەوە، کە چۆن هاوکاری ڕووسیا بوون، لە کاتی ململانێکان لەگەڵ عوسمانیەکان و بەریتانیەکان، بەڵام ڕووسەکان بەهیچ شێوەیەك هاوکاری کوردیان نەکرد، بەپێچەوانەوە دژایەتیشیان دەکردن. لەگەڵ ئەوەشدا شێخ عوبەیدوڵڵا لە هەوڵە دیپلۆماسیەکانی بەردەوام بوو لەگەڵ کاربەدەستانی ڕووس و بەریتانیا.

(1) هەمیشە شۆڕشەکانی کورد تۆمەتی ئەوەیان دراوەتە پاڵ کە بەدەستی بێگانە دروست کراون، یان کورد نەتەوەیەکی شەڕخوازن و بۆ تاڵان و دزی و جەردەیی ڕاپەڕیون، ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵاش لەوە بەدەرنەبوو، ئێران بەدەسیسەی عوسمانی دەزانی و ڕووسیا و بەریتانیاش تۆمەتی تاڵانی و ڕاووڕووتیان دەدایە پاڵی، لەگەڵ ئەوەشدا باش دەیانزانی ئەم ڕاپەڕینە لەڕووی هۆشی نەتەوەیی سەری

هەڵداوە، ئەگەر لای هەمووشیان وانەبێت لای هەندێکیان وایە و لانی کەم شێخ عوبەیدووڵڵا و بەشێکی زۆر لە سەرانی ڕاپەڕینەکە بۆ کوردستانێکی سەربەخۆ لە خەبات و تێکۆشان دابوون.

ماویەتی.....

ئایا جەنگ لەنێوان ئیمپریالیزمی ئەمریکی و ئیمپریالیزمی چیندا ڕودەدات؟ ... تاهیر حاجی حەسەن

ڤایرۆسی ناسراو بەکۆرۆنا ،وا کەمتر لەمانگێک بڵاو بوەتەوەو مەیدانی بڵاوە پێکردنەکەیشی شاری وهانی چینە. بڵاو بونەوەی خێرای ڤایرۆسەکە،کارێکی وای ئەنجامداوە،کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەرجەم کایە هەستیارەکانی ژیان داناوە، بەتایبەتیش لەڕوی ئابوریەوە، قۆناخێکی هێناوەتە پێشەوە، پەکەوتنێکی بەرچاوی لەنێو کەرتە پیشەسازی و ئابوریەکاندا دروست کردوە لەگشت لایەکەوە. بێگومان لەڕوی پێگەی گشتی کۆمەڵگەکانیشەوە، ترس و دڵەڕاوکێیەکی زۆری لێکەوتۆتەوە، بەئەندازەیەک، ئیتر وەک ئەوە وای□ م□ر□ڤ تەواو دەستەپاچە بێت ل□ بەرانبەر پێگەی نادیاری ڤایرۆسەکەدا تاچارەسەری خێرای بۆ بدۆزێتەوە. بۆچی ئاوا دڵەڕاوکێیەک بەرهەمده□نرێت؟ کێ لێی بەرپرسیارەو دەرئەنجامەکانی بەکوێ دەگات؟

ململانێی نێوان پێگەی گەشەسەندوی ئابوری وڵاتی چین لەبەرانبەر پێگەی ئابوری ئەمریکاو ڕوسیاو وڵاتانی ئەوروپا، کەوڵاتانی خاوەن مێژوویەکی لەپێشترن بەبەراورد کردن بەپێگەی ئابوری وڵاتی چین،بازدانێکی گەورەی بەخۆوە بینیوەو سواری شەپۆلی قۆناخ بوە. یانی ئەو پێشکەوتنە زۆرەی لەگشت بوارە جۆراوجۆرەکان،جالەکەرتی پیشەسازیەوە تادەگات بەکەرتی بەرهەمهێنانی کاڵا جۆراوجۆرەکانی نێو بەرهەمهێنانی پڕ لەتەکنل□جیاو تەندروستی و خۆراکی و ڕێگاوبان دروست کردن و پیشەسازی بواری سەربازی،کارێکی وای

کردوە، پێگەی گشت بەرهەمهێنانی لەوڵاتانی دیکەدا داوەتە دواوەو وڵاتانی جیهانی ناچارکردوە،زۆرترین هاوردەکەری کاڵای چینی بن. بۆ؟ چونکە لەوڵاتی چیندا،کەخاوەن هێزێکی گەورەی هەرزانی دەستی کارە،دەرفەت لەبەردەمیدا ڕەخساوە لەلایەک بە ڕاکێشانی زۆرترین شەریکات تا بڕۆن لەوێ سەرمایەگوزاری خۆیان بکەن و قازانجێکی خەیاڵیش وەدەست بخەن، بەگومان لەڕێی چەوساندنەوەیەکی گەورەی چینە بەرهەمهێنەرەکانەوە،شەریکاتەکان قازانجەکانیان خەیاڵیش،هەروەک چۆن وڵاتانی دیکەیتر بونیان هەیە لەڕووی هەرزانی هێزی کارەوەو بە وە بەرهەمهێنەرانیش جۆرێک لەئارامی و گەرەنتی بونی هەیە،ڕوی تێدەکەن و قازانجی گەورە وەدەست دەخەن،وڵاتی چینیش ئاوایە لەڕووی هەرزانی هێزی کارەوە، ئەوە بەجگە لەوەی چین بەخۆی خاوەن داهێنان و خوڵقێنەری گەورەی نەو کەی بوارەکانی بەرهەمهێنانە،لەلایەکیتر،خودی دەوڵەتی چین،بوەتە جێگەیەک بۆ گەشەسەندنی خێرای و دەرچون لەقۆناخی وەستاو بون،یانی ئیتر ئەو دەوڵەتە خاوەن پێگەی داگیرکردنی گەورەی بازاڕەکانی جیهانە.

ئیمپریالیزمی ئەمریکی، بەخۆی و لوت بەرزیەکەی لەڕووی مێژووی پێگەکەیەوە،هێندەی سەرقاڵی ئاڵۆزکردنی جیهان بوە لەڕێی جەنگەوە، بەو ئەندازەیە پێگەی بەرهەمهێنانی لەبوارەکانی تردا نەبردەتە پێشەوە. جادەشیەوێت هەر وەک سەرداری جیهانیش بمێنێتەوە. لەم سەدەی پێ لەداهێنان و یەخسیر کردنی زانست لەپێناو پێگەی هەیمەنەی چینەکی چەوسێنەری وێرانکەردا،کێبەرکێ و ململانێکان ناچنە قۆناخی داهێنانە مەزنەکانەوە کەلەبەرژەوەندی کۆی گشت کۆمەڵگەکانی جیهان بشکێتەوە، بەڵکو ئەو ململانێ وداگیرکاری بازاڕو گەڕان بەدوای داگیرکاری زیاتردا،ئەمە لەکاتێکدا،گشت وڵاتانی جیهان، بەتایبەتیش ئەو زۆرینەی کەدەست ڕۆیشتون لەبواری بەرهەمهێناندا،لەسایەی پێشکەوتنی ئامرازە زیرەکەکاندا، بەرهەمهێنان لەکۆی بوارەکاندا،زۆر زیاترن لەپێویستیەکانی مرۆڤ، وەئەمە کە خاوەنانەی دەوڵەتانی بەرهەمهێنەرانەیش، پێویستیان بەساغ کردنەوەی کاڵا جۆراوجۆرە بەرهەمهاتوەکانیان هەیە،ئالێرەوە ململانێکان پەل دەهاوێت بۆ ڕوبەڕووبونەوەی جەنگ. لەبیرمان نەچێت،لەئاست پێگەی گەشەی خێرای پیشەسازیە جۆراوجۆرەکان،(کۆمەڵگەکان ئاستی پێگەی چینایەتی و قەشتی چینایەتی زیاترو چەوساندنەوەی چینایەتی، گەورەتر بوە،دیارە لەکۆمەڵگەیەکەوە بۆ ئەویتر جیاوازی هەیە).

بەڵام ئاخۆ هەلومەرجەکان لەم قۆناخەدا ڕێگە بەجەنگێکی گەورەی نێوان زلهێزانی جیهان دەدات؟

هەلومەرجێک لەسەردەمی هەردو جەنگی جیهانگری یەکەم و دوەمدا، بونی هەبو، بەجۆرێک بو، لەلایەک پێگەو ئاستی هۆشیاری گشت کۆمەڵگەکان و پێگەیەک ک□ بەرهەمهێنەری پیشەسازی سەربازی پێی گەیشتبو، بەجۆرێک بو، ک□ تەحەمولی ڕودانی جەنگە کاولکاریەکانی کرد، ئەویش بەلەدەستدانی ملیۆنان ملیۆن لەمر□ق و دابەش کردنەوەی جیهان لەنێوان گشت زلهێزەکاندا. بەڵام پێگەی گشتی کۆمەڵگەکان ل□و□لاتانی خاوەن پیشەسازی گەورەداو ئاستێک لەچونەسەری کۆی گشتی هۆشیاریەک کەبونی هەیە، هەروا پێناچێت ب□ ئەندازەی سەردەمی ڕابردوی هەردوجەنگ ئاسان بێت، دەست ببرێت بۆ بەرپاکردنی جەنگێکی گەورەی نێونەتەوەی. چونکە لەلایەک، پێگەی تەکنەلۆجیای سەربازی وەحشیانە بەشوێنێک گەیشتوە توانای وێرانکاری و نابوت کردنی هەیە، کەهیچ گەرەنتیەک بونی نیە تابتوانرێت پێگەی خودی سیستەم و ڕابەرایەتیەکانیان پارێزراو بێت، بۆیە، هەرچۆن شر□ق□ و بەدواداچونێک بکرێت، ئاوا جەنگێکی گەرم قابیلی ڕودان نیه، بەڵکو پێدەچێت، جەنگەکە، بەشێوازی نەرم بڕواتە پێشەوەو جارێکیتر قۆناخ بۆ کێبەرکێی نێوان زلهێزان پێویستی بەڕێکخستنەوەیەک هەبێت لەهاوسەنگی هێزو دابەشکردنەوەکاندا. گەر جەنگەکەیش ڕوبدات، ئەوکات پێناچێت کۆمەڵگەکان هەروا دەستەوەستاو بن و یان پشتگیری لەدەوڵەتەکانیان بکەن، بەڵکو وایدەبینم، زۆر خێرا هەلومەرجەکان دەبنە دەرفەت و قۆناخێک بۆ دەست بردنی بەرپاکردنی شۆڕشی کۆمەڵایەتی.

جەنگێک ل□و□لاتانی ڕۆژهەڵات بونی هەیە، دەرئەنجامی لاوازی پێگەی هۆشیاری گشت گۆمەڵگە بەیان دەکات کەناتوانن دژی بوەستنەوەو بیوەستێنن، بۆیەش تائێستا توانراوە درێژەی پێبدرێتو لەهەمانکاتیشدا، ئەو جەنگانەی ل□و□لاتانی ڕۆژهەڵات و باکوری ئەفریکاو وڵات□نکیتری ئەفریکادا بونیان هەیەو وەگەڕخستنیان زۆر قورس نیە تادواجار بەزەرەرو دەست بردنی کۆمەڵگەکان بۆ بەرپاکردنی شۆڕشێکی گەورەی کۆمەڵایەتی بشکێتەوە کەلەزەراری خودی سیستەمی سەرمایەداری جیهانی بشکێتەوە، بەوەکالەتەن جەنگی نێوان زلهێزانی جیهانە.

ئیمپریالیزمی ئەمریکی لەگەڵ ڕوبەڕوبونەوەی شکستەکانی ل□و□لاتانی ڕۆژهەڵات و ئەفغانستان، بەهەمان ئەندازەیش کاریگەری پێگەکەی لەسەر و□لاتانی ئەوروپایش دادەنێت، هەربۆیە یەکێتی و□لاتانی ئەوروپایش لەبەردەم لەرزین□ک□ی گەورەدایە. هەیمەنەی پێگەی ڕوسیا، لەڕوی سەربازی و ئابوریشەوە، بەئەندازەیەکە، چیتر ئەمریکا ناتوانێت وەک زلهێزێکی بێ ڕکابەر بونی هەبێت. و□لاتانی ڕۆژهەڵات لەسوریاوە تا لیبیا، نمونەیەکی ڕۆشنن لەم نێوەدا، کەبەچ ئەندازەیەک ململانێکان

لەنێو پەلامارو داگیرکاری و کڕین و فرۆشتنەکدان!

لەگەڵ ئەوەیشدا، قۆناخ بەجۆرێکە، بەقەیران نابێت و هەر ڕۆژە مرۆڤایەتی لەنێو لێواری بێگەرەنتی ژیانکردندا، بونی دەبێت. یانی ئەم سەدەیە، لەگەڵ پێشوەچونی زانست و پێگەی بەرهەمهێنانی خێرا لەگشت بوارەکاندا، هێشتا بەشێکی گەورە لەمرۆڤ ڕۆژانە لەبەردەم برسێتی و لە ناوچوندایە، لەکاتێکدا، کەگاکان بەئەندازیەک پێ لێ بەرهەمن، کەزیاد لە بونی پێویستی ڕۆژانەی مرۆڤەکانە. کاتێک نایەکسانی دەبێتە سروشتی بەڕێوەبردنی ژیانی نێو کۆمەڵگەکان، ئەوکات، ململانێ و دژایەتی و جەنگ بونی دەبێت. مێژووی مرۆڤایەتی مێژووی کێشمەکێش و ململانێ چینایەتیەکان بوە. قۆناخی ئێستایش درێژە پێدەری ئەو مێژووە دوورودرێژەیە، بەڵام تاگەشەی کۆمەڵگەکان لەڕوی بەرهەمهێنان و داهێنان و زانستەوە بچێتە پێشەوە، بەو ئەندازیەش هۆشیاری گشتی کۆمەڵگەکان و هۆشیاری سیاسی چینایەتیش لەگەڵیدا دەچێتە پێشەوە، سیستەمی سەرمایەداری خۆی بەرهەمهێنەری ئاوا قۆناخکیش دەبێت، یان دەبێت خۆی و گشت مرۆڤایەتی لەڕێی جەنگێکی نابوت بونەوە لەنێوبەرێت، یان هەرچۆنێک بێت، قۆناخ دەگاتە ساتێک مرۆڤایەتی بەناچاری دەست دەدات بە بەرپاکردنی شۆڕشی کۆمەڵایەتی و کۆتای هێنان بەقۆناخی چەوساندنەوەی چینایەتی و لێسەندنەوەی قۆرخکاری و داگیرکاری کەی هۆکارەکانی بەرهەمهێنان لەژێرچنگی چینێکی کەمایەتی و وەدەستەوەگرتنی کۆمەڵگە خۆی بۆ ئەو هۆکارە ژیانیانەو خۆ بەڕێوەبردنێکی هەرەوەزیانە.

ڤایرۆسی کۆرۆنا، ڤایرۆسی جەنگ و ململانێی نێوان شەریکات و دەوڵەتانی جیهانە لەدژی یەکتری و تاقی کردنەوەی پێگەی کۆمەڵگەکانیشە لەوەی تاچ ئاستێک دەتوانێت تەحەمولی ئەم بەربەریزمەی سەرمایەداری بکات. بێگومان کاتێک زۆرینەکە نەبنە خاوەن ئەڵتەرناتیڤێک بۆ جێگرتنەوە بەسیستەمی باو، ئەوکات، وەک هەر قۆناخێکی پێشوی مرۆڤایەتی و بڵاو بونەوەی درمە جۆراوجۆرەکان، تەحەمول دەکرێت و بڕێک لەناودەچێت و بڕێکیش دەمێننەوە. ڤایرۆسەکان مرۆڤ بەرهەمی دەهێنێت، نەک ئەوەی لە بان سروشتەوە هێنرا بێت، وەک ئەوەی لەم قۆناخەدا مەلاکان بانگەشەی بۆ دەکەن کەئەوە حەڕەی خودایە لەوڵاتانی کافرو وڵاتێکی وەک چینیش بەتایبەتی. گەمژەییەتیش بەو ئەندازیە بونی هەیە، گەرچی مەلاکانیش پارێزەری مانەوەی سیستەمی باوی چەوساندنەوەی مرۆڤبەدەستی مرۆڤەوەن.

تاهیر حاجی حەسەن

01/03/2020

هێزی یاسا لە جێبەجێکردنی دایە ... پارێزەر:لوقمان مصطفى صالح

جێبەجێکردنی یاسا، یەکسانی تاکەکان لە کۆمەڵگەدا زامن دەکات و یەکەمین هەنگاویشە بۆ گەڕاندنەوەی متمانە بە خەڵك و توندکردنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان تاك و یاسا و بەرقەراربوونی دادپەروەری. چارەسەری سەرکەوتوویش لەڕێگەی هێزی جێبەجێکاری یاساوە دەبێت، واتە دەزگا پەیوەندیدارەکان دەبێت بڕیارە یاساییەکان وەک خۆی جێبەجێبکەن. هەر بۆ وەبیر هێنانەوە لەخولەکانی پێشوتری پەرلەمانی کوردستاندا زۆرێک لە مادەی یاسایی دەرچوێنران، تەنها نووسراونەتەوە لە دوو توێی نامیلکەیەکی قەشەنگدا ڕازێنراونەتەوە ، یاخود لە وەقائعی هەرێمی کوردستاندا شوێنی پێ پڕکراوەتەوە ، مێژوو بەرواریشی لەسەرتۆمار کراوە، لە خوارەوەی یاساکەش واژۆی سەرۆکی هەرێمیی کوردستانی لەسەرە ، کە دەبێت لەڕۆژی دەرچوونیەوە لە پاش بڵاو کردنەوە ی و تەواوبوونی ماوە یاساییەکەی پێویستە بچێتە بواری جێ بەجێ کردنەوە.
ئەم مادە یاسایی یانە وەکو دەق لەڕووی ناوەڕۆک و شێوە یاساییەکەیەوە هیچ کێشەیەکی تیانیە ، چونکە لەلایەن کۆمەڵێک لە یاساناسان و کەسانی شارەزاو پرۆفیشناڵ لە بواری یاسادا داناراوە ، پاشان لە پەرلەمانی هەرێمی کوردستانیش لە پاش دایەلۆگێکی تێروتەسەل گتووگۆی چرووپری لەسەر کراوە پاشان خراوەتە دەنگدانەوەو بە دەنگی زۆرینەی پەرلەمانتاران پەسەند کراوە.
بەڵام لە رووی پراکتیکییەوە هەندێ لەو یاسایانە تائێستاشی لەگەڵدابێت نەچێتە بواری جێ بەچێ کردنەوە، بێ ئەوەی هیچ لێژنەیەکی چاودێر بوونی هەبێت کە بەدوادا چونی بۆبکات، بێگومان ئەوەکاری پەرلەمانی کوردستانە ، چونکە پەرلەمانی کوردستان-عێراق یان ئەنجومەنی نیشتمانیی کوردستان-عێراق ئەنجومەنی نوێنەرانی دانیشتووانی هەرێمی کوردستان وهێزی یاسادانەری حکومەتی هەرێمی کوردستانە.
پەرلەمانی کوردستان بۆی هەیە هەر یاسایەکی فیدڕاڵی لە هەرێمدا

بخاتە کار کە بەدەر بێت لە تایبەتمەندیی دەسەڵاتەکانی فیدڕاڵی کە لە ماددەی ١١٠ی دەستووری کۆماری عێراقی فیدڕاڵیدا هاتوون. کەواتە ئەرکی پەرلەمانی کوردستانە هەستێت بە درووست کردنی لێژنەیەک بۆ بە دواداچوونی ئەومادە یاساییانە بکات کە نووستوی سەر ڕەفەکانن ولە بەکار نەهێنانیاندا زەرد هەڵگەڕاوون.

هەندێک لە نموونەی ئەومادە یاسایە کارپێنەکراوانەش:-

+یاسای سزای لە سێدارەدانە واتە مادە(٤٠٦) فق٣١ هەرلەسەرەتای درووست بوونی پەرلەمان و حکوموتی هەرێمی کوردستانەوە کەمێک کەسی تاوانبار سزای لەسێدارەدانیان بەدەرچووە ، نەسزاکە جێ بە جێ دەکرێت بە سەرتاوانبارەکاندا نە یاساکەش هەموار دەکرێتەوە.

+یاسای قەرەبووکردنەوەی ئەوکەسانەی کە بەتاوان دەسگیر دەکرێن و پاشان کە دەردەکەوێت بێتاوانن بە پێی یاسای قەرەبووکردنەوەی ڕاگیراوان و حوکمدراوان لە کاتی بێ تاوانی و دەرچوونیان لە هەرێمی کوردستان – عیراق کە بە یاسای ژمارە(١٥)سالی ٢٠١٠ ناسراوە کە لە هەردو مادە (٤ و ٥)دا هاتوە ئەوکەسانەی کە بەبێ تاوان دەسگیر کراون و حوکم دراون کە سەلمێندرا بێتاوانن ئەوە دەتوانن بەچەند ڕێکارێکی یاسایی داوای قەرەبو بکەن.

+یاسای قەدەغە کردنی فرەژنی ، یاسای ژمارە (١٥) ساڵی ٢٠٠٨ ئەوکەسانەی کە ژنی دوەم دەهێنن لە پەرلەمانی کوردستان دەرچووە کە زۆرترین گفتگۆی لە بارەیەوە کراوە، بەڵام تائێستا وەک پێویست کاری پێنەکراوە، بەپێچەوانەوە بۆتە کێشە بۆ هەندێ شوێن کە لەدەرەوەی ئیدارەی حکومەتی هەرێمی کوردستانە لەو جێگایانە هاوسەرگیری دووەم ئەنجام دەدەن و کە سەرئێشەو قەرەباڵغێکی زۆری لەسەر ئیدارەی ئەوشوێنانە درووست کردووە.

+یاسای قەدەغەکردنی جگەرەکێشان یاسای ژمارە (٣١) لە ٢٠٠٧ – پەرلەمانی کوردستان دەرچووە ، بەهەمان شێوە وەک پێویست جێ بە جێ نەکراوە ، چونکە لە شوێنە گشتییەکاندا کە نابێت جگەرەی تێدا بکێشرێت کە چی پێشێلی یاساکە دەکرێت ودەکێشرێت ، لە بەئەوەی لایەنی جێ بە جێ کارهەڵناستێت بە ئەرکی سەر شانی خۆی بە سزادانی بەکارهێنەرانی وای کردوە هێزی یاساکەی لاوازتر کردووە.

ئەمە چەند نموونەیەک بوون لەو یاسا نووستوانە ، کە تەنها وەک ناو بوونیان هەیە کە چی لە واقعدا ئامادەگیی یان نییە و کاریان پێ ناکرێت ،

بێگوومان ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ کەم تەرخەمی پەرلەمانی کوردستان کە هیچ لێژنەیەکی چاودێریان نییە تا بەدوادا چوونیان لەسەر بکات و لێپێچینەوەی جدی لە بەکار نەهێنانیان و وەیاخود خراپ بەکار هێنانی ئەومادە یاساییانە بکات کە خۆیان لە پەرلەمان دەریان

چاندووەوبە زەرینەی دەنگ پەسەند کراوە، بەشک هەزی هەر یاسایەک لە جێ بە جێ کردنی دایە بەقەد ئەوەی کە بە تەنها نووسراوی سەر پەڕەیەکی کاغەز بێت و هیچی تر.

کۆرۆنا یان جەنگی بایولۆژی؟ … لەتیف بەوار

وابزانم زۆرێك لە ئێمە فیلم کارتۆنی دۆناڵد ترامپی بینیوە کە لە سەدەی رابردوودا نیشان دەدراو بە دیاریکراوی لە ساڵی ١٩٨٧دا لە لایەن (دوونسبەریی)ەوە بەرهەمهێنرا، کە لەو کارتونەدا ترامپ رۆڵی سەرۆك وەزیرانی ئەمریکا دەگێڕێت. و ئەوانەش لەو کاتەدا منداڵ بوون ئێستا گەورەن و بەو سەرۆکە لە مێژە ئاشنان و هیچ موفاجەئەیەکی تێدا نییە.

ئەمە باسمان لەو پێشبینییە نییە کە چۆن بەرهەمهێنراو بۆ ج مەبەستێك بوو، بەڵام ئەم بیرۆکەیە دەمانگەیەنێتە راستی بیرۆکەیەکی تر سەبارەت نەخۆشی ڤایرۆسی کۆرۆنا، ئەویش رۆمانی نووسەری ئەمریکی (دین کۆنتز)ە بە ناونیشانی (چاوی تاریکییەکان)، کە لەساڵی ١٩٨١دا بڵاوی کردۆوە .

ئەم رۆمانەش بە هەمان شێوەی کارتۆنەکە پێشبینی ڤایرۆسی کۆرۆنای لە پێش ٣٩ ساڵەوە کردووە. بەلام لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەم ڤایرۆسەداو دوای ٣٩ ساڵ لا بەلای ئەم رۆمانەدا کرایەوەو زیاتر ناسراو چەندان جار چاپکرایەوە، ئەو رۆمانە باس لەوە دەکات کە لە ناوچەی (وۆهان)ی چاینەدا ڤایرۆسێك بڵاودەبیتەوەو کۆنترۆڵکردنی لەدەست دەردەچێت، کاتێك زاناکان لە تاقیگەکانی سەربازگەیەکی چاینەدا وەکو هەوڵی پەرەدان بە چەکی بایەلۆژی کار لەسەر پەرەدان بەو ڤایرۆسە دەکەن، بەڵام هەر زوو کۆنترۆڵیان لەدەست دەردەچێت، رۆمان نووس ناوی (وۆهان -٤٠٠)ی لێ دەنێت، پاڵەوانی ئەم رۆمانە دایکێکی جەرگ سوتاوە کاتێك پێش ساڵێك کورەکەی سەفەری چاینە دەکات و بە سەروشوێن دەبێت، بەڵام بە هۆی ئەوەی کە چەند نامەیەکی بەدەست دەگات کە هێشتا کوڕەکەی لە ژیاندا ماوەو نەمردووە بڕیار دەدات

بچێت سەردانی چاینە بکات و سەراخی کورەکەی بکات، بەهەمان جۆر کاتێک دەگاتە سەرەداوی شوێنی کوڕەکەی، بۆی دەدەکەوێت کە دەستبەسەرە لە سەربازگەیەکی تاقیگەی چاینەداو بەهەڵە توشی ئەو ڤایرۆسە بووە.

رۆمان نووس لەو رۆماندا باس لەوەش دەکات کە تاقیگەکە دەکەوێتە دەرەوەی شاری (وۆهان) کە لەراستیدا هەر واشە کاتێک ساڵی ۲۰۱۷ ئەو تاقیگەیەی بە ناوی(پەیمانگای وۆهان بۆ لێکۆڵینەوەی ڤایرۆسەکان) دامەزراو تاکە تاقیگەیەکی بایۆلۆژی پلە چواری سەلامەتییە لەو ناوچەیە کە دەکەوێتە ۲۷ کیلۆمەتر لە دەرەوەی شاری (وۆهان)دا.
لە کاتێکدا ئەم ڤایرۆسە هەر زوو لە چاینەدا تەشەنەی کردو هەزاران کەس توشیان بوو و بە سەدانیان کۆچی دوایان کرد، وا بڵاوبۆتەوە لە ئێستا کە زاناکان دەڵێن ئەم ڤایرۆسە لە مارەوە دروست دەبێت و شەمشەمەکوێرە دەیگوێزێتەوە، راستە ئەو دوو گیانەوەرە خۆراکی بەشێک لە چاینەییەکانە، بەڵام ئەو بەیەکگەیشتنەی ڤایرۆس لەو دوو توخمە جیاوازەی گیانەوەران و پاشان ڕێتێچوونی بۆ گواستنەوەی بۆ مرۆڤ هێشتا جێی پرسیاری زانایانی جیهانە، هەندێکیش دەپرسن بۆچی لەم کاتەدا بە دیاریکراوی؟
گەر ئێمە واز لە بیرۆکەی پێشوەختەی موئامەرە بهێنین، بەڵام ئەم باسە جیی لێکۆڵینەوەیەکی وردو هەروا ناتوانرێت سەرپێیانە بڕیاری بەسەردا بدرێت.

لە لایەکی ترەوە هەر زوو لە ڕێگای ئێرانەوە تەشەنەی کرد بۆ رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ترسێکی گەورەی خستە ناو دڵی دانیشتووانی سەرانسەر سەر گۆی زەوی، ئێمەی کورد کە زۆرجار کارتێکراو و وەرگر بووین لەبری ئەوەی کارتێکەری دەوروبەرو رووداوەکان بین و سەرچاوەی وەرچەرخانەکان بین، هێشتاش لە ژێر دەسەڵاتێکی دەرەوەی یاسادا دەژین و بەلاڕێدا دەبرێین دەکەوینە ژێر پلان و بیرکردنەوەی دەسەلاتی مافیاییەوە لەڕێگەی موتابەعەکردنی کەناڵەکانیان و بڵاوپێکردنیان و چەپڵە بۆلێدانیان، ئەو دەسەلاتەی کە لە هیچ کلۆجێکی دنیادا حسابی نە دەوڵەت نە حوکمەت نە قەوارەی سیاسی بۆ ناکرێت، بەڵکو وەکو باندێکی مافیایی تەماشا دەکرێن و مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت، لەبەر ئەمەش هاوڵاتیانی کوردان لە شوێنە جیاوازەکانی تری دنیادا لە رووی مامەڵەی فەرمییەوە هەر بەچاوی ئەو دەسەڵاتە نایاساییە تەماشا دەکرێن و مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت کە سوکایەتی و بێڕێزییە. کاتی ئەوەیە تا زووە خۆمان داتەکێنین لە نەفرەتی ئەو دوو بنەماڵەیەو بسمیلی بۆ مرۆڤ بوون

دەربکەین و چیدی چاوەڕوانی روبعە موچەی خێرو سەدەقە نەبین لەلایەن ئەو دزانەوە.

______.

Doonesbury-١

The Eyes of Darkness-٢

دەوڵەتی کوردی لە دیدی ئەوانەوە! ...هەلۆ بەرزنجەیی

“ دەوڵەت گرنگترین داهێنانە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا”... کارل. ق. دۆیچ

ماوەیەکی باشە، بە وردی و بە دیقەتەوە سەرنج دەگرم لە بیروڕای گشتی تورکی و عەرەبی و فارسی و بە تایبەت ڕۆشنبیران و کەسایەتییە گەورە لێگیراوەکانی نەتەوە سەردەستەکانی دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان. ئاخر باری سەرنجی ئەوانم گەلێ لا مەبەستە، هەر نەبێت گوایە ئەم تاقمە بە چەند ئاوێک لەچاو سیاسی و دەسەڵاتدارەکانیان دا شۆراونەتەوە!. وەک دەبینین ئەم دەستەیە جارەوجار گەر بە کزیی و لاوازیی و لەژێر لێویشەوە بێت، دەیانەوێ دەنگ هەڵبڕن و شتێ بڵێن خۆیان لە دەسەڵات و عەوامی خەڵک جودا بکەنەوە....

ئەمە گومان لە دەنگە شەرمنەکانیان دەبێت، گوایە لەگەڵ مافی کورد دان و هەندێکیان وەک « حەسەن عەلەوی و سادق زێباکلام » زیاتر هەنگاو دەنێن و دەڵێن: لەگەڵ مافی کورداین تا ڕادەی دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی.

لەڕاستیدا ئەمەش دیوێکی ئەو مەسەلەیە، کە زۆر گرنگە دەمودەست و بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی ببێتە مایەی دڵخۆشی هەر تاکێکی کوردستانی.

لە گرفتەکە لەوەدایە کاتێ بە وردی دەچینە بنج و بناوان و گەوهەری بۆچوونی ئەم دەستە و تاقمەوە ،دەبینیت، ئەمان زیاتر لەوانی دیکە لە پەرۆشی پاراستن و چەسپاندن و زامنکردنی دەوڵەتەکەی خۆیان و بەرژەوەندی باڵای نەتەوەکەیان و ستراتیژی ئاسایشی نەتەوەیی نەتەوەکەیان دان. لەم ڕووەوە هەرچییەک بۆ تۆ بخوازن، بە ئامانجی خزمەتکردنی پرسی نەتەوایەتی و دەوڵەتە زۆرەکەکەی خۆیانە.

بەواتایەکی دی ئەم بەچوونە بەرهەمی قەناعەتێکی چەسپاو و ئەزموونێکی دەوڵەمەند و باوەڕێکی بەرزی مافی گەلان و ڕێزگرتن لە ویست و خواستی ئەوانی تر نییە. ئاخر وەک مێژوو سەلماندوویەتی، ئەوان ! هێندە سوورن لەسەر دژایەتی بوونی کورد و ژیان و مافە سروشتییەکانی، تەنانەت مافی ژیانی ئاسایشی بە ناسەلمێنن و بە شایستەی چ هەقێکی نازانن. لە هەرڕوانگەیەکەوە بڕوانە پرسەکەی تە، وا خۆیان و هەموو ئاسایشی نەتەوەیی و بەرژەوەندییە دوور و نزیکەکانیان هەر لە بیرە.

کاتێکیش بە کورد لەگەڵ خواست و دامەزراندنی دەوڵەتدان، دەوڵەتی ناوبراویان وەک ئامڕازێک گەرەکە بە پتەوکردن و مەحکەمکردنی پێگەی نەتەوەیەتی خۆیان لەو ململانێ و شەڕە ستراتیژی و پرسی ئاسایشی نەتەوەییدا ، کە بەدرێژایی مێژوو هەیان بووە و دەیان بێت. هۆکەشی ئەوەیە کیانەکان دەستکردن، نەک بەرهەمی خەباتی میللی و جەماوەریی ، بەیەکا هەمیشە لە دڵەڕاوکە و ترس و نیگەرانیدان .

ئاخر لە ناوچەکەدا ململانێ و شەڕی باڵا دەستی ئەوانە، بەشێکە لە مێژووی تۆمارکراوی ڕاستەقینەی ناکۆکییەکانی نێوانیان. ئەوان تا ئێستا ترس لە کێشەی کورد و رەهەندە نەتەوەییەکانی ، وا بەسەریاندا شکاوەتەوە بە تاکتیک لەگەڵ یەکتردا بوونەتە هاوپەیمان و لە نێوان خۆیاندا ڕێکەوتنامەیان مۆر کردووە.ڕێکەوتننامەی جەزائیر بە نموونە.

جێی سەرنجە هەردوو لا کۆکن لەسەر خاڵێک ، کە ئاسایش و بەرژەوەندی خۆیانی تێدا دەبیننەوە. هاوباوەڕەکانی عەلەوی، لە دیدی عروبەیانەوە دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی لە باشووری کوردستان، بە ستراتیژێکی باش و گرنگ دەبینن کە وەک قەڵغان بە پاراستنی دەروازەی ڕۆژهەڵاتی عارەبایەتی، لە هێرش و چاوتێبڕینی فارس و تورک بپارێزێ...بە هەمان پێودانگ و تێڕوانین، ئاغای زەباکەلام، دەڵێ: لەگەڵ دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیداین لە باشوور، بە نەت و ئاواتی پاراستنی دەوڵەتی ئێران لە هەڕەشە و مەترسییەکانی عەرەب و تورک.

هەردوو دەستەکەش بەس باوەڕیان بە دەوڵەتی کوردی لەو بەشەی باشووردا هەیە، کە بێتە دیوار و کەسپە لەبەردەم خەون و ئاواتی نەتەوەیی خۆیان دا. دەنا زەباکەلام کورد بە فارسی ڕەسەن لەقەڵەم دەدا و تەنانەت مافی خودموختاریشیان لە ڕۆژهەڵاتدا بە ناسەلمێنێ. ئەو پێی وایە کورد وەک ئێرانییەک ئەرکە لەسەری شانی داکۆکی بکات لە ئێران و بەرپەرچی ئەو هەڕەشانە بداتەوە، کە لە دەرەوە ڕووتە دەکەن.

شایانی ئاماژە پێدانە، گەورە زانای تورکی دەستی کورد «ئیسماعیل

بەشکچی» ، وەک تاکە دەنگی تاقانە و ناوازە، لەم دیدەوە بە دوور دەگرین، چونکە ئەو و باوەڕ و تێزەکانی و سزاچێشتنی زۆر و بەردەوامی تاکەشان و بەرگریی کردن لە پێناوی کورد دا ، بواری چ دەمەتەقێیەکی لەسەر دەسەزیی و باوەڕی پتەوی نەلەقیوی زانستیانە و مرۆڤدۆستانەی بە کەس نەهەشتەتەوە. لەتەک ئەوەشدا، بە دووری نابینم هەشتا لە نەو تورکدا کەسانی تریان هەبن، وا بیر بکەنەوە وەک ئەوانەی لەسەرە ئاماژەمان پێ دا.

کەواتە دەرئەنجام ئەوەڕوون و ئاشکرا دەبێت، تا 50% بەرەو ژوورتری تورک و فارس و عەرەب نەبنە بەشکچی ئاسایەکی زانست پەروەر و واقیعبین و مرۆڤدۆست و خاوەن هەڵوێست ، وا خەتەفەرەدانە هەر چاوەڕێی داری زە بکەیت بەرت بە بگرە و بەڵیت تورک و عەرەب و فارس تەواوینی واقیعی و مرۆڤدۆستییانەیان بە پرسی کورد هەیە و ئیمە نا سبەی بەشەوەیەکی دیموکراسی دەتوانرە چارەسەری کێشی کورد بکرێ!. ئاخر بنەمای سەرەکی دیموکراسی بە پەوەری زەرینە و کەمینە دەپەورە… کورد لە هەموو بەشە ناشروشتییەکانی تە ترەنجدراوە، کەمینەیە و هیچ کات تاکە بەیارەک بە دەنگ دان و دیموکراسی ناباتەوە.

ئەوەی لەرە گرنگ و هەستیارە ئاماژەی پێ بدەین، جەی داخە کەوا هەشتا سیاسی و ڕۆشنبیرانی کورد هەن، چەند گالیسکەیەک لە یەک ئەسپ دەبەستن!؟…خەباتی نەتەوایەتی کورد، وەک کێشەی نەتەوە و خاکێکی داگیر و دابەشکراو دەکەنە قوربانی دید و بەچوونەکی ئاینزاییی یاخود ئایدەلۆژی و مل بە خودی دەفاکتەکە نادەن..

ئەوە واقیعی تاڵی کوردە بەدەست داگیرکەرەکانییەوە. دەکرێ بەڵێین کەم وەنەو بە هاوتایە، لە سەختی و تراژیدیایی دا. کەواتە، دەستەبژێر و سیاسی کورد، پێویستە کار بە بەرهەم هێنانی گوتار و میکانیزمەکی تری خەبات و بەرەنگاری بکەن.، نەک خۆ وابەستە و دیلی دەقی کتێب و تیۆرییە نامەکان بکەن.

بەداخەوە زۆرینەی ئەم دوو بەرە ڕۆشنبیر و سیاسییەی کورد،جە پەنجەیان لە بەرهەمهێنان و داهێنانی کەشک و تەلاری هزر و ڕۆشنبیریی کوردیدا نییە، بەڵکو هەر خەریکی گواستنەوەی هەڵە و جوینەوەی وتراوە سواوەکان و گرتنەبەری ئەزموونە شکست خواردووەکان و لاسایکردنەوە

پێ لەناجۆریی و دەڵاویی نامەکان دەکەن. بەم هەیەشەوە، کورد بە تەکڵا ، لەو مێژووە جەنجاڵە و پڕ لە کوێرەوەرییەی خۆیدا، وزە و سەرمایە و حەزو ئاوات و توانا و لەوەشاوەییەکی گەورە و بە شومار و گرنگی بە فیڕۆ چووە.

لە ئەستاشدا، چاوپێکەوتنی بیرمەندەکی شیعەی لوبنانیم خوێندەوە«

ئەنیس نەقاش» گوایە لە کتێبەکەیدا بەناوی « الکونفیدرالیة المشرقیة» دەرەتانێکی باشی بۆ چارەسەرکردنی کێشە نەتەوەییەکانی وەک دۆزی کوردی خستۆتە بەرچاو.خواستی« دامەزراندنی کۆنفیدراڵییەکی ڕۆژهەڵاتیی لەسەر ململانێ بە سیاسەت نەک بە ناسنامە»…واتە کوردێکی شیعە لەگەڵ فارسێکی شیعە و عەرەبدا یەکگرن و دژ بە کوردێکی سوننە و فارس و عەرەب بن… چونکە ناوبراو پێی وایە، « دابەشکردنی جوگرافیا لەسەر بنەمای ئەتنیکی و مەزهەبی و ئاینی سەرەتای شەڕە نەوەک کۆتایی» … هاوکات ناوبراو پێی وایە:« کێشەکان ئەوکاتە دەست پێدەکەن کە داوای دروستکردنی نەخشەی نوێ بکەین لەسەر بنەمای جیاکاری نەتەوەیی». واتە لە ئێستاوە کورد بۆی نییە داوای دەوڵەتی خۆی بکات . کاتێکیش دەسەڵاتی کورد ، وەک فارس و تورک و عەرەب نەبێت، شوێن و پێگەیشی لەوان لاوازترە. ئەم بۆچوونە دەیسەلمێنێ کە ئەو ناتوانێ لە خەیاڵی باڵا دەستی عەرەب و هەژموونی شیعەگەرایی دەرچێ و هەمیشە خۆی وەک عەرەب پێویستە باڵا دەست بێت و هاوشان پێشوەخت مسۆگەر بێت ، کە براوەی مەیدانە و هەروەها ڕەنگە وەک شیعەش بەهەمان شێواز بیر کاتەوە. ئاخر ئەو فەزڵی عەرەبوون و موسوڵمان بوون بۆی سەلماندووە و پسووڵەکەی داوەتێ. ناوبراو پێی وایە :«دەوڵەتی بنیاتنراو لەسەر نەژادی و دین بەرەو ئاستەنگی گەورە دەبێتەوە». کەچی سەرسەختانە داکۆکی لە ئێران ودەوڵەتە دەستکردەکانی دیکەی عەرەبی دەکات. دەڵێ: »ناوی کوردستان لە ئێران هەیەتی، ئەوە لە دەوڵەتێکی یەکگرتوودا دەبێ… لە ئێران کورد وەک هەر عەرەب و تورکمان و فارسێکە، چونکە ئێران لە شەش ئەتنیک پێکهاتووە و یاسا جیاوازییان لە نێواندا ناکات. ئەوە وەکو کۆنفیدراڵییەکی ئەتنیکانەیە لە ئیمپراتۆرییەکی فارسیی بچووکدا«. کەواتە تۆ هەرچی بەدەست بهێنی هەر لەژێر ڕکێف و هەژموونی ئەواندا دەرناچیت و ئەرن ئەو نموونە باڵا و سەرمەشقەیە، مافی خۆیەتی باڵادست و ئیمپراتۆر بێت و تۆش لە پەراوێزدا ژیان بگوزەرێنی.

ئەم بیرمەندە دەڵێ« لەم کۆنفیدراڵییەدا شوێنێک بۆ زایۆنیزم نییە، بەڵام فەلەستین دەبێتە بەشێک لەوە». ئەم ڕاگەیاندنە کتومت ناوەڕۆک و گەوهەری ناڕوون و ناواقیعی و عروبەچێتی و مەزهەبگەرایی بەدیار دەخات.ئاخر ناوبراو هەم مافی ژیان بە ئەوان/ جولەکە ناسەلمێنێ و هەمیش لە خەیاڵی گرد و مەڵکردنی وزە و توانا مرۆیی و ئابووری و سیاسییەکانی گەلانی ناوچەکەدایە، بۆ یەکخستنیان لە بەرە و سەنگەرێک دا، لە بەرامبەر جولەکە یاخود ئەوەی ئەو بەردەوام بە زایۆنیزم ناوی دەبات. کەواتە کورد و گەلانی دیکە دەبێت وەک عەرەب شەڕی جیهادی و فەتوای لەناوبردنی ئیسرائیل ڕابگەیەنن. ئەمەش

کتومت پاشکۆیی و چوونە پەراوێزی شێوە و ململانێیەکەوە نیشان دەدات، کە لە سوودی کورد و خودی ناوچەکەشدا نییە. بە کورتی و کرمانجی ئەرکی سەرەکی کورد دژایەتی داگیرکەران و سەربەخۆیی بەدەستهێنانە.

کاتێک دەڵێ: فەلەستین دە بێتە بەشێکی ئەو کۆنفیدڕاڵییە، واتە دەوڵەتی فەلەستین … ئەو نایەوێ کۆنفیدڕاڵەی لەنێوان گەلانی ناوچەکەدا دروست بێت، بەڵکو دەیەوێ عەرەب بە 24دەوڵەتەوە و فارس بە ئیمپراتۆرییەتەکەیەوە ببنە بەشێک لەو جوگرافیا سیاسییە و شێوەی زایۆنیزم درێژە پێ بدەن. کەواتە ئەوە دەزانین ، ئەو نایەوێ کوردی بەیەکگرتوویی و وەک یەک دەوڵەتی سەربەخۆ بێتە ناو هاوکێشەوە، بەڵکو وەک بەشە بندەستەکانی چوار دەوڵەتە داگیرکەرەکەی. هەر لەم ڕوانگەیەشەوەیە هەر هەوڵ و ئاڕاستەیەکی خەبات و ویست و داوای کورد، بە دەوڵەتی کوردی بێت، لەدەرەوەی ویست و کۆنتڕۆڵی ئەوانەوە بێت، یەکەوڕاست بە کاری ئیمپریالیزمی دەزانن و بە ئیسرائیلی دووەم ناوزەدی دەکەن.

ئەنیس نەقاش لە دوا پەرەگرافی قسەکانیدا دەڵێ: »کۆنفیدڕالیزمی ڕۆژهەڵات، کێشەی کورد چارەسەر دەکات.« ناسنامەی مەشریقی دەبێت» ئەمەش جەوهەری گەلانی دیموکراتیکە کە تیۆرییەکەی سەرۆک ئۆجەلان داوای دەکات«.

وەک دەبینین ناوبراو، جەخت لەسەر تیۆرییەکەی ئۆجەلان دەکاتەوە. مەخابن ساڵانێکە لە تیۆرییەکەی ئۆجەلانیش دا تارمایی پاشکۆیەکی گەورە لە دەزی نەتەوەیی دا بەرچاو دەکەوێت و جەنگە و پەنگە و ناونیشانی « دەوڵەتی نەتەوەیی » نییە.کەواتە هەردوو لا هاوبەشن لەم پرسە گەوهەرییەدا و بە خۆڕایش نییە نقاش بە رامکردنی کورد هانای بۆ تێزەکانی ئۆجەلان بردووە.

لێرەدا لای ئەوان/ بۆ ئەوان گرنگ و داواکراو ئەوەیە، کورد بانگاشە و داخوازی «ناسنامەیەکی نەتەوەیی و نیشتمانێکی سەربەخۆ و بوونە دەوڵەت» تی نەبێت و بزری کات. ئەمەش ئەو دەرئەنجامەیە کە گوتاری ئایینی و ئایدۆلۆژیای ئینتەرناسیۆنالیست و ئەندێشەی کۆسمۆپۆلێتی و خەون و خەیاڵی یۆتۆبیایی، سەرمەستەکانی دوور لە واقیع و دەروون نەخۆش و خاوەن گرێی خۆبەکەمزانەکانی بەرەیەکی فراوانی کوردی پێی گرفتار بوون.

بە دیوەکەی تریش دا ئەو دیمەنە قێزەون و بێزارکەر و ئومێدکوژە نمایش دەکات، کە دەستەبژێری گەلانی سەردەست، چ جیاوازییەکی بنجییان لەتەک خەڵکی ڕەشۆک و سیاسی و سەربازی وڵاتەکەی خۆیاندا نییە. بەداخەوە زۆری ماوە لەنێو شۆرش و ڕاپەڕینەکانی کورد دا، ژمارە و ڕێژەیەکی بەرچاو لە ڕۆڵەی گەلانی سەردەست ببین، هاوشانی کورد بە مافی نەتەوەیی و ژیان و دیموکراسی کورد تێ بکۆشن، وەک

ئەوەی کاتی خۆی ڕۆشنبیرە فەرەنسییەکان بۆ سەربەخۆیی جەزایر دژ بە وڵاتەکەی خۆیان کردیان.
کەواتە گەر واقیعبین بین و دروست ریال پۆلەتیک بخوێنینەوە، ئەوەمان بۆ دەسەلمێ، دەمەکە
ئەو خەونە بەتاڵ بێتەوە، ئەوان! ببنە بەشێک لەو تێکۆشەرانەی بۆ ئامانجەکانی تێ تێ بکۆشن. گەر هەشبن ! ئەوا ڕۆژێیان لێ پەراوێزدان.
شایانی گوتنە، لەم وانە مێژووییەوە، باشتر حاڵی بوون، کە پێویستە ستراتیژ و ئامانجی – بەدەوڵەتبوون – ی خۆمان ڕوون و ئاشکرا بکەین و لە ڕوانگەی خۆمانەوە لەسەر زەمینەی واقیعی کۆمەڵایەتی و مێژوویی و سیاسییەوە ، بەرامبەر بە خۆمان و ئەوان! ئەم هەقیقەتە مێژووییە بیکەینە دەفاکتەیەکی نەگۆڕی چەسپاو ، نەک بەدیار داری زە و خەونی نەزۆکی ئەوانەوە دەش دابمێنین.

- هەڵۆ بەرزنجەیی 1.3.2020
-

کوڕی بێوەژنە … عەبدولڕەحمان فەرهادی

لە ناوەڕاستی حەفتاکان کە پۆلی شەشی زانستیم تەواو کرد، نمرەکەم بایی ئەوە بوو لە کۆلیجی زانستەکان لە زانکۆی سلێمانی وەربگیرێم، ئەو کاتە باوکم تەواو کەوتبووە ساڵەوە و پیر و کەنەفتە بووبوو، ماڵمان لە خانووەکی دووچاوەی یەک لە گەڕەکە کۆنەکانی عەربەت بوو، منی عەربەتیی، بۆ جارێکیش چەندە! سلێمانیم نەبینیبوو.
لەگەڵ حەمیدی ئامۆزام بۆ یەکەمجار، ڕوومکردە ئەو شارە، کە ئەویش لە کۆلیجی ئاداب لەوێ وەرگیرابوو. سەرەتا بەر لەوەی لە بەشی ناوخۆ ناومان بێتەوە، مانگێک لە چاوە خانووەکی داتەپیوی مەڵکەندی دەژیاین، ئێوارەیەکیان لەگەڵ حەمید بەرەو بازاڕ شۆڕبووینەوە، لاتوپات و گیرفان نیمچە بەتاڵ تێی وەردەسووڕاین، گەیشتینە دەوروبەری مزگەوتی کاک ئەحمەی شێخ و لەولاوە چەند پەوپیرەژنێک

ماست و سەرتوێژ و قەيماغيان دانابوو دەيانفرۆشت، لێيان نزيك بووينەوە و من دەمويست جامێ بچكۆڵەى ماست بۆ نانى ئێوارە بكڕم، پيرەژنەكان بە هۆى قسەوباسى نێو خۆيانەوە بەريان بە خەڵكەوە نەمابوو، زۆرم بەلاوە سەير بوو! چما ئەم پيرەژنە سەرگەردانانە بۆ قسە هاتوون يان بۆ كار و كەسابت؟ زياتر لێيان نزيك كەوتمەوە تا بزانم لە چيى دەدوێن، دواتر گوێم لێيان بوو قسە و لفتيان لەبارەى كێچەوە بوو، يەكيان دەيگوت: من حەجمينم لەدەست كێچ نەماوە، ئەويتر بۆى دەسەندەوە: كێچ شەوێ نا يەڵێ بەكامى دڵ بخەوم، لەولاتر پيرەژنێكى چاويلكە لەچاوى گۆچان لەپاڵ كە زۆر زيت و زرنگ ديار بوو، دەيگوت: نازانم كەى لەدەست ئەم كێچە پيسە قورتارمان دەبێت! مەراقمە بۆ جارێك كێچێك چەندە! بەدەست بگرم. منيش فزوولەن ويستم هەر بۆ شۆخى لەمبارەوە لەگەڵى بدوێم و لە بەرانبەري□وە وەراميم دايەوە:

پورێ گيان توخوا ناوت چييە؟

وەرامى دامەوە: من ناوم (گورجى) يە، بۆ؟

گوتمێ: پوورە گورجى گيان، دەبا من چارەسەريى ئەم كێچە لەعنەتييەت بۆ باسكەم، ڕێگايەك هەيە بۆ لەناوبردنى يەكجارەكيى كێچ و با بۆتى باسكەم.

هەستم كرد گەشانەوە بە ڕووخسارى باجى گورجييەوە دەركەوت و بە سەرسڕمانەوە تەماشاى دەكردم:

دا دەى ڕۆڵە گيان چۆن چۆنى؟

پوورە گورجى ئێوە لە مالەوە خۆڵەمێش(مشكى)تان هەيە؟

ئەى چۆن نيمانە!

پوورە گورجى، تۆ هێڵەگت بينيوە؟

ئەى چۆن بەساقە.

هێڵەگێك بێنە چەند مشتێ مشكيى تێكە.

ئ□ □ □؟

ئينجا مشكييەكە لە بنى هێڵەگەكەوە بێنەوە.

ئ□ □ □؟

بيخە ناو هێڵەگێكى وردتر.

ئێ ێ ێ ێ ؟

پاشان لە تافتەى بدە.

ئێ ێ ێ ێ ؟

ئينجا خۆڵەمێشە پۆدراوييەكە لەسەر دەسڕێك ڕاخە.

ئێ ێ ێ ێ ؟

پاشان يەك يەك كێچەكان بگرە و پێڵووى چاويان بكەوە و مشكييەكەى تێكە، بەمجۆرە كێچ تەواو دەبن و بۆ هەتاهەتا لە كێچ ڕزگارتان

دەبێ .
هەستم کرد پوورە گورجی زۆر لێم دەهری بوو و تێگەیشت بە بەزمێکم بردووە!
بە سەر و ڕووخسارێکی پەشۆکاوەوە ڕووی کردمێ و پێی گوتم:
بەساقە ە ە ە ە؟
وەرامم دایەوە: بەڵێ پوورێ گیان؟
پێی گوتم:
بە ساقەەە ە، توخوا تۆ کوڕی بێوەژنێ نیی؟
• بیرۆکەی ئەم بابەتە بەسەرهاتێکە مامۆستا غەریب پشدەری بە جۆرێکی تر بۆی گێڕامەوە، لای من ئەم دەقەی لێکەوتەوە.

چەمکی رۆشنبیری … رەزا شوان

لە ئەمڕۆدا، وشەی “رۆشنبیری” یا “رووناکبیری” زۆر بەر گوێمان دەکەون، لەسەر زاری هەرە زۆری رۆڵەکانی گەلی کوردمانن، لە زمانی کوردیماندا هەردوو وشەکە
یەک واتایان هەیە، بە زارەکی و بە نووسین هەردوو وشەکە بەکاردەهێنین. دوو وش□ن لە وشەکانی ناو فەرهەنگی زمانی کوردی.. هەردوو وشەکەش لێکدراون لە
(رۆشن + بیر) و (رووناک + بیر) پێکهاتوون.. بە یەکێکیش دەوترێت رۆشنبیر یا رووناکبیر کە بیر فراوان و تێگەیشتووبێت و باکگراوندێکی زانیاری گشتی هەبێت.
وشەی رۆشنبیری یا رووناکبیری کوردی بەرانبەر بە وشەی “کولتوور” ئینگلیزی و وشەی “الثقافة”ی عەرەبی بەکارهاتوون.. بەڵام وشەی”کولتوور” لە بن□□تدا، وشەیەکی رەسەنی لاتینییە، بە واتای “چاندنی زەوی” دێت.
لە زمانی کوردیدا، لە قسەکردن و نووسیندا، وشەی رۆشنبیری زیاتر لە وشەی رووناکبیری بەکارمان هێناوە و بەکاری دەهێنین.. رۆشنبیری شێوەیەکی فەرمی وەرگرتووە، گرنگییەکی زیاترمان پێی داوە، دەقی گرتووە و خۆی سازکردووە.

شاری سلێمانی قەشەنگ و جوان لە باشووری کوردستان، کرا بە “پایتەختی رۆشنبیری کوردستان” ئەم نازناوەش شایەنی

خۆیەتی، چونکە شاری سلێمانی لە دروستبوونییەوە تا ئەمڕۆ، مەڵبەندی داهێنانی روشنبیری و داهێنانی ئەدەبی کوردیمان بووە.

لە سەردەمێکی کۆنەوە وشەی رۆشنبیری بووە بە وشەیەک لە وشەکانی زمانە جیاوازەکانی گەلانی جیهان. بەڵام ئەم وشەیە وەکو خۆی نەمایەوە، بووە بە زاراوەیەکی زانیاری و واتایەکی دیاریکراوی گرتە خۆی.

زانایانی مرۆڤناس، زاراوەی رۆشنبیریان خستە ناو فەرهەنگی زانیارییەوە، لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەمیشەوە گەلێ پێناسەیان بۆ دانا، پوختەی باسەکانیشیان بەمە کۆتاییان پێهێناون، کە "رۆشنبیری بریتییە لە کۆمەڵێک لە چالاکییە ئەنجامدراوەکانی مرۆڤ"

زاراوەی رۆشنبیری — لە ناورۆک و پێکهاتەیدا — لە بەها مرۆییەکان جیانابێتەوە. رۆشنبیری بەردی بناغەیە لە گەشەکردن و لە گۆڕان بە بەرزتر و دروستر لە رەفتار و لە هەلسوکەوتەکانی مرۆڤ، بووە بە بەشێک گرنگ لە ژیانی مرۆڤ و لێی جیانابێتەوە. دەتوانین بڵێین، رۆشنبیری بریتییە لە شارستانی مرۆڤ لە رووی مادی و رۆحییەوە.

رۆشنبیری هەمیشە لە نوێبوونەوە و لە گۆڕان و داهێنان دایە. توانای گۆڕان و پێشکەوتنی کۆمەڵگەی هەیە. لەم سەردەمەشدا، کە سەردەمی گڵۆبالیزم و شۆڕشی تەکنەلۆژیایە، بە هۆی خێرایی و ئاسانی پەیوەندی و دەزگاکانی گەیاندنەوە، گەلانی جیهان لە یەکتری نزیکبوونەتەوە، سوودیان لە رۆشنبیری یەکتری وەرگرتوون، کاریگەریشیان لەسەر رۆشنبیری یەکتری هەیە. ئەمەش هۆکارێکی ئەرێنییە بۆ گەشەکردن و دەوڵەمەندبوون و فرە رۆشنبیری.. بەڵام هەر گەلێکیش، هەوڵدەدات کە رەسەنایەتی و تایبەتمەندییەکانی رۆشنبیری خۆی لەدەست نەدات و بیان پارێزێت.

زانای ئەنترۆپۆلۆژی ئینگلیزی (ئێدوارد تایلەر: ١٨٣٢ـ ١٩١٧) لە پەرتووکێکیدا بە ناوی (رۆشنبیریی سەرەتایی) یەوە، لە ساڵی (١٨٧١) دا چاپیکردووە، جارێک زاراوەی (رۆشنبیری) بەکارهێناوە، جارێکی تر زاراوەی (شارستانی) بەکارهێناوە.

خۆی یەکلایی کردەوە و وشەی (رۆشنبیری) پەسەند و جێگیرکرد.

تایلەر لەو پەرتووکەیدا ئەم پێناسە کلاسیکییەی بۆ وشەی رۆشنبیری

داناوە، دەڵێت:
“ڕۆشنبیری لە گەلێ شت پێکهاتووە، وەکو زانیاری، بیروباوەڕ، هونەر و ئەدەب، ڕەوشت، داب و نەریتی کۆمەڵایەتی، یاسا، هەموو تواناکان و ئەو نەریتانەی کە مرۆڤ وەکو ئەندامێک، لە کۆمەڵەوە وەریان دەگرێت”
توێژەنەرەکان، بەدواداچوون و لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی زیاتریان بۆ وشەی ڕۆشنبیری کرد. پێناسەی تریان بۆ ئەم وشەیە دانا. بۆ سەدان پێناسەیان بۆ کرد.
بەڵام تا ئێستا پێناسەکەی (تایلەر) بووە بە هەوێن و بە بنەمای پێناسەکان.
هەندێ لە زانایانی ئەنترۆپۆلۆژی بەم جۆرە پێناسەی ڕۆشنبیری دەکەن:”ڕۆشنبیری گشت ئەو شتانە دەگرێتەوە کە گەلێک لە گەلان هێنابێتیانە ئاراوە، ئیتر یاسا و ڕەسا و کەلەپووری کۆمەڵایەتی بن، یا شتە دروستکراوە بەرهەم هێنراوەکان بن”
(ڕۆبەرت بیرستید) یش بەم شێوە ساکارە پێناسەی ڕۆشنبیری دەکات و دەڵێت:
“ڕۆشنبیری ئەو شێوە پێکهاتەیە، کە بریتییە لە گشت ئەو شتانەی بیری لێدەکەینەوە
یا ئەو کارانەی دەیان کەین یا ئەو شتانەی هەمانن”
هەندێکی کە ڕۆشنبیری بە ستایلێکی ژیان دەزانن.
لە پێناسەیەکی تردا لە پێناسەکان:”ڕۆشنبیری بریتییە لە کۆمەڵێکی کەی فاکتەرە سیاسی و کۆمەڵایەتی و هزرییەکان، ئەو فاکتەرانەن کە هەمووان لێیان تێدەگەن و قبوڵیان دەکەن”
(جەواهەر لال نەهرۆ) ش دەڵێت:” ڕۆشنبیری بریتییە لە یەکێتی ئەقڵ و ڕۆح”
(ئەندریە مالڕۆ) دەڵێت:”ڕۆشنبیری و زانستی پاچەکە بیرەکەکانمانی پێ هەڵدەکەنین”
(جۆن ستیوارت میل) یش دەڵێت:”ڕۆشنبیری بەبێ ئازادی، ئەقڵێکی فراوانی ئازاد دروست ناکات”

تا ئەمڕۆش چەمکی ڕۆشنبیری لە فراوانبوون دایە، بە پێی گۆڕان و شوێن و کات و جیاوازییەکان لە داب و نەریت، پێناسەی زیاتری بۆ دەکرێ و شتی زیاتریش دەخرێتە سەری، شتە باونەماو و نەگونجاوەکانیشی لێ لادەبرێ. دەکرێت لێکۆڵینەوەی زیاتری لەسەر بکرێت، لەوانەشە لە داهاتوودا، پێناسەی تری بۆ بکەن و شتی نوی و بابەتی زیاتری بخەنە سەر.
چەمکی ڕۆشنبیری بە واتا گشتییەکەی ئەمەیە:” کە لە هەموو

شتەکەدا، شتێکی لێبزانیت”
لە سەدەی بیستەم لە ئەوروپادا، بایەخێکی باشیان بە وشەی ڕۆشنبیری دا، لە ئەستاشدا ڕۆشنبیری پێگەیەکی گەورەی لە ئەدەب و ڕۆژنامەکانی ئەوروپیدا هەیە.
هەندێ کەس بە وشەی (شارستانی) ناویان بردووە.
لە ئەمڕۆدا، ڕۆشنبیری بووە بە زمان و بە پێوەری پێشکەوتن و بە مایەی ڕێز و شکۆداری و شانازی بە گەلانی ڕۆشنبیر.
پەندێکی رووسی دەڵێت:”وەکو چۆن پێی تاووس دەیازێنێتەوە، هەر بەم جۆرەش، ڕۆشنبیری مرۆڤ دەیازێنێتەوە”
بە کورتی لەو کاتەوە کە پێناسەی جۆراوجۆر بۆ چەمکی ڕۆشنبیری کراوە، وشەی ڕۆشنبیری پێشکەوت و هەموو لایەنەکانی ژیانی مرۆڤ و بوارەکانی زانیاری، زانستی، ئەدەبی، هونەری، کۆمەڵایەتی، داب و نەریت، ڕەفتار و هەڵسوکەوت، بەها مرۆییەکان دەگرێتەوە.
لە هەموو حکومەتەکانی جیهانیشدا، وەزارەتێک بە ناوی وەزارەتی ڕۆشنبیرییەوە هەیە، کە ئەرکی چالاکی و گەشەکردن و پێشکەوتنی ڕۆشنبیری لە ئەستۆ گرتووە.

لە زۆربەی وڵاتە پێشکەوتووەکانی جیهاندا، لە هەر شار و شارۆچکە و دێیەکدا، چەندین یانە و کۆمەڵە و گروپ و دەزگا و مەڵبەندی کولتووری یا ڕۆشنبیری هەن.
شایەنی باسیشە، لە زۆربەی شار و شارۆچکەکانی ئەوروپا و ئەمریکا و ئوسترالیا،
کە ڕەوەندی کوردیان لێ هەیە. “کۆمەڵەی کولتووری کوردی” یا ” کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی” و “گرووپی هونەر و ئەدەبی کوردی” شیان لێ هەن.
ساڵانە چەندین چالاکی پێشکەش دەکەن. ئاهەنگی جەژنی نەورۆز دەگێڕن و
یادی ساڵڕۆژی بۆنە نەتەوەییە خۆش و ناخۆشە کوردییەکانمان دەکەنەوە.
ڕۆڵێکی گرنگیان هەیە، لە ناساندن و گەیاندنی ڕۆشنبیری و هونەر و داب و نەریتی ڕەسەن و جوانی کوردیمان بە نەوەی نوێمان لە تاراوگەدا، ئاشناکردنیشیان بە گەلانی ئەو وڵاتانەی کە لەویان دەژین.

ڕەزا شوان
نەرویج: ١ی/ ئادار/ ٢٠٢٠